

КРИМ: РОЗБИВАЮЧИ СТІНУ МОВЧАННЯ

Листопад 2018 року

Правозахисна місія трьох Домів прав людини до Криму

|| Підтримка Криму ззовні є дуже важливою. Коли ті, хто перебуває за ґратами, отримують листи, коли вони знають, що на волі хтось говорить про їхні справи і привертає увагу міжнародної громадськості до того, що тут відбувається, коли хтось приїжджає до Криму, щоб вислухати їхні історії, – для них це дуже важливо. Це не спосіб жити, але це спосіб протистояти.

ОДИН З 13 АДВОКАТІВ,
які захищають політичних в'язнів у Криму

Крим

ВЕРЕСЕНЬ 2018 РОКУ

На обкладинці:
Мер'єм Куку

Фото: Центр інформації
про права людини

На цьому фото:
Поїздка Місії до Криму

Фото: Центр інформації
про права людини

ПРО ЦЮ ДОПОВІДЬ

Візит місії Домів прав людини до Криму відбувся 14-18 вересня 2018 року. Координацію здійснення Місії і підготовку доповіді вів Центр інформації про права людини, член Кримського Дому прав людини.

У реалізації цього проекту брали участь: Білоруський дім прав людини ім. Бориса Звозкова, Дім прав людини в Азербайджані, Освітній Дім прав людини в Чернігові (Україна) та Кримський Дім прав людини (Україна).

Здійснення Місії та підготовка доповіді стали можливими завдяки підтримці Фонду домів прав людини (HRHF) та організації «Людина в біді» (People in Need).

Фонд Домів прав людини висловлює щиру подяку своїм донорам, зокрема Міністерствам закордонних справ Норвегії та Швейцарії.

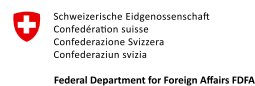
Ліцензія Creative Commons, Центр інформації про права людини (Київ, Україна), Білоруський дім прав людини ім. Бориса Звозкова (Вільнюс, Литва), Дім прав людини в Азербайджані (Баку, Азербайджан), Освітній дім прав людини в Чернігові (Чернігів, Україна) і Кримський дім прав людини (Київ, Україна), листопад 2018 року.

Цю працю ліцензовано під Creative Commons Attribution-Non Commercial-No Derivs 3.0 Unported License.

Кожен може вільно цитувати, копіювати, поширювати та демонструвати цю працю за умови:

1. Зазначення авторів.
2. Невикористання праці з комерційною метою.

Підтримка:

ЗМІСТ

Місія трьох Домів прав людини	6	Зловживання антиекстремістським	
«Сіра зона» без захисту прав людини	6	законодавством	15
Надаючи голос кримчанам.....	6	Свобода слова, зібрань та асоціацій:	
Документування інформації		висновки Місії.....	16
з першоджерел про ситуацію з правами		Придушення свободи вираження думок	16
людини	8	Обмеження свободи мирних зібрань	19
Місія досвідчених правозахисних організацій.....	8	Тиск на громадянське суспільство	
Результати, засновані на першоджерелах.....	8	і правозахисників	19
Права людини в Криму продовжують		Цілеспрямоване переслідування	
порушуватися	9	кримських татар та українців.....	21
Дискримінація та переслідування		«Конвеєр»: роль судової системи	
за етнічною ознакою	9	як механізму репресій	24
Ланцюг системних порушень	9	Верховенство права практично відсутнє	24
Стіна мовчання	9	Порушення права на справедливий суд	24
Час діяти	10	Жахливі умови утримання під вартою	26
Рекомендації Російській Федерації	10	Сім'ї політв'язнів переживають труднощі.....	26
Рекомендації Україні	11	Нагнітання атмосфери страху.....	27
Рекомендації міжнародній спільноті	11	Репресії посилюються	27
Права людини в Криму: чотири роки		Заміщення населення і депортація	29
окупації	13	Справа Володимира Балуха	31
Від окупації до консолідованого контролю.....	13	Справа Еміра-Усеїна Куку	32
Атмосфера страху та недовіри	13	Доступ до Криму	34
Рамка репресій: вплив законодавства		Поїздка Місії.....	34
Російської Федерації у Криму		Труднощі доступу з українського боку	34
на дотримання прав людини.....	14	Серйозні перешкоди в доступі до Криму	
Обмеження прав людини		у зв'язку із російським контролем.....	35
і основних свобод.....	14	Міжнародна законодавча база	36

МІСІЯ ТРЬОХ ДОМІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

Для того, щоб зруйнувати «стіну мовчання» і задокументувати інформацію про ситуацію в Криму з перших рук, 14–18 вересня 2018 року представники Домів прав людини відвідали територію окупованої Автономної Республіки Крим та міста Севастополь (далі – «Крим»). Місія отримала можливість зібрати інформацію та задокументувати фактичну ситуацію з дотриманням прав людини на півострові.

«Сіра зона» без захисту прав людини

Від початку окупації Криму Російською Федерацією минуло чотири з половиною роки. За цей час півострів перетворився на «сіру зону», фактично недоступну для роботи незалежних міжнародних організацій. У той самий час інформація, яка з'являється в основному завдяки сучасним засобам комунікації, свідчить, що ситуація з правами людини в Криму є катастрофічною і серйозні порушення тривають. Переважна більшість активістів правозахисного руху була змушена залишити Крим через погрози і переслідування. Ті ж активісти, які продовжили працювати у сфері захисту прав людини в Криму, зазнають серйозного ризику і змушені працювати неопублічно.

Незаконний референдум про статус півострова у Криму в березні 2014 року під контролем військових РФ і подальша анексія Криму Російською Федерацією не були визнані міжнародною спільнотою. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ) працює з березня 2014 року і у власних квартальних звітах регулярно надає оновлену інформацію про ситуацію з правами людини у Криму. Незважаючи на численні спроби, Російська Федерація постійно відмовляла ММПЛУ у доступі на півострів, у зв'язку з

чим моніторинг ситуації в Криму здійснювався з материкової частини території України.

Також РФ відмовила у доступі моніторинговій місії ООН, коли вона планувала підготовку двох спеціальних доповідей про ситуацію із правами людини в Криму. Мандат на складання цих доповідей було видано Генеральною Асамблеєю ООН у резолюціях 71/205 та 72/190 разом із вимогою Генеральної Асамблеї до Російської Федерації «забезпечити належний і безперешкодний доступ міжнародних місій із прав людини та правозахисних неурядових організацій до Криму».

Незважаючи на спроби країни-окупанта створити видимість для зовнішнього світу, у Криму немає «нового нормального життя». Окупаційний режим на півострові побудовано на системі репресій, на підтримці атмосфери страху, на переслідуванні кримських татар, українців, громадських активістів, адвокатів, журналістів, блогерів, членів релігійних громад та всіх, кого влада сприймає як опонентів. Окупаційна влада, яка діє на півострові, замовчує, пригнічує і стримує будь-які спроби висловити незгоду або критикувати її політику.

З моменту перших арештів, вчинених російською владою у Криму у 2014 році, кількість політичних в'язнів постійно зростає: у в'язницях у Криму і в Росії зараз перебувають за сфабрикованими кримінальними звинуваченнями щонайменше 68 українців. Ситуацію погіршує злагоджена політика, спрямована на зовнішню ізоляцію півострова і на перешкоджання візитам до Криму українських та міжнародних спостерігачів із дотримання прав людини, журналістів та інших осіб, що підсилює безкарність за повсюдні порушення прав людини у Криму.

За чотири роки Крим перетворено на «сіру зону», де не працюють механізми захисту прав людини, де жителів залишили на милість влади Російської Федерації, яка абсолютно безкарно порушує їхні права.

У численних бесідах із членами Місії люди казали, що відчують себе покинутими і забутими. Тому важливо домагатися доступу до Криму для міжнародних організацій та приділяти якнайбільше уваги ситуації з правами людини в Криму, заохочувати поїздки журналістів і міжнародних правозахисних місій до Криму з метою документування порушень, потрібно посилювати адвокаційні кампанії на національному та міжнародному рівнях. У цьому контексті умови доступу на півострів набувають першорядного значення і мають бути спрощені, щоб такі візити стали можливими.

«Підтримка Криму ззовні є дуже важливою. Коли ті, хто перебуває за ґратами, отримують листи, коли вони знають, що на волі хтось говорить про їхні справи і привертає увагу міжнародної громадськості до того, що тут відбувається, коли хтось приїжджає до Криму, щоб вислухати їх історії, – для них це дуже важливо. Це не спосіб жити, але це спосіб протистояти», – заявив один з адвокатів – захисників політичних в'язнів.

Надаючи голос кримчанам

Візит моніторингової групи у складі п'ятих досвідчених правозахисників із трьох Домів прав людини забезпечує можливість оприлюднити факти порушень на місцях і надає можливість жителям Криму бути почутими.

За чотири дні, проведені в Криму, члени групи провели зустрічі із понад п'ятдесятьма особами – жертвами порушень прав людини та їхніми

родичами, матерями та дружинами політв'язнів, журналістами, юристами і адвокатами, громадськими активістами. Представники Місії мали можливість поговорити з людьми, що мешкали у Криму до початку окупації і не виїхали, а також із тими, хто переселився з Росії до Криму після окупації. Місія зустрічалася із людьми різноманітних політичних поглядів та переконань, що мають різні політичні позиції: як із тими, хто були проти окупації, так і з людьми, які її підтримували. Усі співрозмовники казали про атмосферу страху.

Хоча основну увагу Місії було зосереджено на вивченні та документуванні ситуації з захисниками прав людини і на впливі обмежень свободи слова, свободи мирних зібрань та асоціацій, під час інтерв'ювання отримані дані, які свідчать про широке коло також інших порушень прав людини. Неодноразово під час зустрічей опитані згадували порушення права на життя, на справедливий судовий розгляд, на збереження національної ідентичності, йшлося про використання сфабрикованих звинувачень, неприпустимі умови тримання під вартою, тортури і жорстоке поводження.

Члени Місії Тетяна Ревяко (Білоруський Дім прав людини ім. Бориса Звозскова) і Кирило Єкимов (Освітній Дім прав людини в Чернігові) із Шевкетом Кайбулаєвим (редактором газети «Авдет»). Фото: Центр інформації про права людини

Член Місії Олег Мацкевич (Білоруський Дім прав людини ім. Бориса Звозскова). Фото: Центр інформації про права людини

ДОКУМЕНТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ПЕРШОДЖЕРЕЛ ПРО СИТУАЦІЮ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ

Члени Місії поділилися своїми першими спостереженнями на прес-конференції у вересні 2018 року. Кирило Єкимов, Освітній Дім прав людини в Чернігові (ліворуч), і Тетяна Ревяко, Білоруський Дім прав людини ім. Бориса Звозскова (праворуч). Фото: Український кризовий медіацентр

Місія досвідчених правозахисних організацій

Візит місії Домів прав людини до Криму відбувся 14-18 вересня 2018 року. Координацію Місії і підготовку доповіді здійснював Центр інформації про права людини, член Кримського дому прав людини.

У реалізації цього проекту брали участь: Білоруський дім прав людини ім. Бориса Звозскова, Дім прав людини в Азербайджані, Освітній дім прав людини у Чернігові та Кримський дім прав людини (Україна) за підтримки Фонду домів прав людини (HRHF) та організації «Людина в біді» (People in Need).

Результати, засновані на першоджерелах

Основним джерелом інформації, яка міститься у цій доповіді, є свідчення очевидців, надані місії Домів прав людини під час її візиту до Криму.

Інтерв'ю були проведені відповідно до визнаних на міжнародному рівні принципів моніторингу за дотриманням прав людини. З міркувань безпеки та конфіденційності особисті дані більшості респондентів не розкриваються. Серед вторинних джерел, які були використані при написанні доповіді, – практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), матеріали міжурядових організацій, таких як ОБСЄ, ООН, Рада Європи та Пар-

ламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ), доповіді неурядових організацій (НУО), а також інформація з відкритих джерел та ЗМІ.

На всі джерела інформації наведено посилання.

За допомогою цього звіту його автори прагнули задокументувати ситуацію з трьома основоположними свободами у Криму: свободою слова і вираження поглядів, свободою мирних зібрань і свободою об'єднань та асоціацій. Крім того, доповідь містить відомості про загрози і виклики для правозахисників, що працюють у Криму, а також висвітлює питання доступу правозахисників на окуповану територію (з обох боків – українського та російського).

ПРАВА ЛЮДИНИ В КРИМУ ПРОДОВЖУЮТЬ ПОРУШУВАТИСЯ

З початку окупації Кримського півострова Російською Федерацією 2014 року права людини в Криму серйозно порушуються. Виходячи з вражень візиту місії Домів прав людини і з численних отриманих свідчень, ситуація погіршилася. Репресії не припинилися, і немає жодних ознак, які би вказували, що тиск зменшуватиметься.

Громадський простір, в якому незалежні голоси можуть бути почуті, в Криму припинив існування, а будь-які спроби реалізувати право на свободу слова і вираження поглядів, на свободу зібрань та асоціацій закінчуються системними репресіями. Акти залякування, тиску, фізичні напади і переслідування за допомогою судових заходів, в тому числі шляхом винесення попереджень, заборон, обшуків будинків, адміністративних затримань і високих штрафів покликані створити ефект залякування і стримування. Такі заходи змушують журналістів, громадських активістів та адвокатів припинити діяльність і становлять ризик для правозахисників, які все одно наважуються казати про ці порушення. В результаті самоцензура не лише серед фахівців, а й серед населення в цілому стримує будь-які спроби громадянської активності.

Дискримінація та переслідування за етнічною ознакою

Дискримінація та переслідування за етнічною ознакою у Криму спрямовані проти українців та кримських татар, а також за ознакою віросповідання – проти мусульман, яких звинувачують в екстремізмі і членстві в Хізб ут-Тахрір (Організація, заборонена в РФ, але не заборонена в Україні. – Прим. ред.). Громади та приватні будинки кримських татар регулярно зазнають рейдів, вони живуть під постійною загрозою переслідування за «екстремізм» і «те-

роризм». Українці також ризикують стати об'єктом переслідувань за все, що доволіно можуть вважати «проукраїнським», а також за звинуваченням у «сепаратизмі» та «тероризмі». Верховенство права в Криму цілковито відсутнє. Суди виносять вирoki за сфабрикованими звинуваченнями в судових процесах, результати яких визначені наперед і які проводять без дотримання гарантій справедливого правосуддя¹. Окупаційна влада доволіно і незаконно застосовує кримінальне право Російської Федерації, зокрема, положення про протидію екстремізму та тероризму, прирівнюючи до екстремізму критику чи незгоду, в тому числі ретроактивно, порушуючи норми міжнародного права.

Щонайменше 68 політичних в'язнів – громадян України – незаконно перебувають в ув'язненні на території Кримського півострова або Російської Федерації за політично вмотивованими звинуваченнями або за свої релігійні переконання. Місія отримала інформацію про неприйнятні умови утримання під вартою і при перевезенні під час утримання під вартою, про катування і нелюдське поводження. Випадки насильницьких зникнень не розслідуються, а родичі викрадених не отримують відповідей на свої питання.

Насамперед переслідувань зазнають українці, кримські татари та кримчани, які виступали проти окупації. Однак у «конвеєр репресій» потрапляє все більше і більше груп людей. Місія отримала тривожну інформацію, що ті, хто підтримують, допомагають або виявляють солідарність із жертвами переслідувань, ризикують самі стати наступними жертвами і зіткнутися із залякуванням та тиском.

¹ Див. також: Кримський процес: проблеми дотримання стандартів справедливого правосуддя у політично вмотивованих справах / Під загальною ред. Д. Свиридової. – К.: КБЦ, 2018. – 78 с.

Ланцюг системних порушень

Сукупно отримана інформація вказує на системний характер порушень, добре спланованих і скоординованих. На виконання політичної волі окупаційна влада створила і підтримує у Криму атмосферу страху, зловживаючи звинуваченнями у тероризмі та екстремізмі як засобом переслідування, щоб припинити будь-які спроби критики або інакомислення.

Стіна мовчання

Навколо Кримського півострова створено «стіну мовчання», яка блокує доступ і міжнародний контроль над ситуацією з правами людини в Криму, що підсилює безкарність, з якою окупаційна влада порушує права людини.

Під час інтерв'ю багато людей казали про відсутність у них надії. Вони також висловлювали відчуття ізольованості і страх бути забутими – Україною та зовнішнім світом. Громадянське суспільство в Криму було знищене, а ті, хто залишився, знесилені і не знають, що робити. У той же час люди демонструють стійкість і сильне почуття солідарності та опору, також є й ті, хто продовжує ризикувати, беручи участь у громадських ініціативах і виступаючи за права людини. Зважаючи на це, існує нагальна потреба підтримувати жителів Криму у забезпеченні дотримання і захисту їхніх прав. Для цього необхідно отримувати інформацію з перших вуст і забезпечити доступ до півострова. «Державний кордон», незаконно встановлений Російською Федерацією, а також процедури в'їзду з боку української влади, створили у представників Місії відчуття, що півострів є недоступним.

Небагато хто з українських журналістів їздить до Криму, щоб висвітлювати події, які відбуваються там. Слід заохочувати міжнародні правозахисні місії, щоб вони продовжували цю практику і регулярно направляли групи правозахисників до Криму для документування ситуації, продовжуючи роботу цієї місії Домів прав людини. Як сказав один зі співрозмовників Місії, «якщо хочете висвітлювати тему прав людини в Криму, то важливо робити це в безпосередній близькості від людей, саме там, де відбуваються події».

ЧАС ДІЯТИ

Рекомендації Російській Федерації

- Дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, припинити незаконну практику примусового застосування законодавства Російської Федерації на окупованій території Криму, в тому числі законів зі зворотною силою за дії, вчинені до початку окупації. Усунути обмеження права на мирні зібрання, свободу слова і вираження поглядів і на свободу асоціацій, включаючи обмежувальні правила, запроваджені незаконно відповідно до законодавства Російської Федерації.
- Забезпечити безпечні і сприятливі умови, за яких правозахисники можуть здійснювати свою діяльність без перешкод, у безпеці і за відсутності погроз.
- Створити умови для роботи журналістів та незалежних засобів масової інформації, друкованих, аудіовізуальних та інтернет-видань, безперешкодно і за відсутності погроз та переслідувань. Забезпечити безперешкодний доступ до Криму українським журналістам, щоб вони могли вільно виконувати свою роботу.
- Поважати право на свободу мирних зібрань і припинити практику адміністративного та кримінального переслідування за здійснення цього права, включаючи можливість проведення одиночних пікетів та обрання місця для проведення мітингів і демонстрацій.
- Усунути обмеження в реалізації культурних і мовних прав кримських татар і українців, включаючи право на вільний прояв традицій і національної символіки, відповідно до міжнародного гуманітарного права.
- Забезпечити здійснення прав людини і основних свобод у Криму відповідно до міжнародних стандартів і без дискримінації за політичними або за релігійними поглядами, етнічною належністю або з інших підстав.
- Припинити переслідування і тюремне ув'язнення осіб, які мирно виступають проти окупації Криму Російською Федерацією, і дозволити їм вільно висловлювати свої погляди, незалежно від використовуваних ЗМІ та інших доступних майданчиків.
- Негайно звільнити та реабілітувати всіх політичних в'язнів та зняти всі звинувачення з тих осіб, які незаконно зазнали кримінального або адміністративного переслідування у зв'язку з їхньою мирною громадянською активністю, правозахисною чи журналістською діяльністю; створити умови вираження поглядів та для культурної, мовної та релігійної самобутності.
- Вилучити Меджліс кримськотатарського народу з переліку «екстремістських організацій», зняти всі обмеження та дозволити представницькому органу кримськотатарського народу вільно виконувати свої функції на окупованій території.
- Покласти край довільним рейдам та обшукам, залякуванню й переслідуванню громад та родин кримських татар і мусульман.
- В судовому контексті, припинити застосування Кримінально-процесуального кодексу РФ: незаконне примусове переміщення кримчан, які перебувають під вартою, з Криму на територію Росії, судові процеси над цивільними особами у військових судах РФ. Припинити практику депортацій, примусового переміщення осіб із Криму до РФ і заборони на виїзд із окупованої території Криму.
- Ефективно і неупереджено розслідувати всі ймовірні випадки насильницького зникнення, позасудових убивств і тортур у Криму з березня 2014 року і притягнути винних до відповідальності.
- У повному обсязі співпрацювати з усіма міжнародними та регіональними моніторинговими механізмами, зокрема з ООН, ОБСЄ та Радою Європи, а також з усіма незалежними ініціативами з моніторингу прав людини, в тому числі шляхом надання їм повного і необмеженого доступу до Криму і, зокрема, зняти вимогу про необхідність отримання російських віз для в'їзду до Криму.

Рекомендації Україні

- Спростити процедуру доступу до Криму для іноземних журналістів, правозахисників та міжнародних спостерігачів, забезпечивши можливість подавати заяву на в'їзд до Криму онлайн, а також розробити зручні процедури порядку в'їзду та виїзду іноземних громадян на окупований півострів (в тому числі встановивши повідомний порядок в'їзду замість чинного дозвільного).
- Забезпечити і закріпити на рівні нормативно-правових актів механізми надання правової, психологічної та фінансової допомоги жертвам порушень прав людини в окупованому Криму.

Рекомендації міжнародній спільноті

- Забезпечити включення до міжнародного порядку денного проблематики порушень прав людини у Криму, включаючи міжнародні форуми з прав людини.
- Наполягати на виконанні РФ вимог, встановлених міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом у сфері прав людини стосовно жителів Криму, зокрема права на свободу слова, на мирні зібрання та асоціації і права бути правозахисником.
- Тримати під особливим контролем становище правозахисників в окупованому Криму і засуджувати випадки порушення їхніх прав.
- У двосторонніх відносинах, а також на міжнародних форумах:
 - вимагати звільнення та реабілітації всіх ув'язнених за висловлення думки, громадянський активізм та правозахисну діяльність;
 - закликати до відповідальності винних в актах залякування, переслідування, незаконних арештах та в інших порушеннях прав людини щодо правозахисників та активістів в окупованому Криму;
 - наполягати на співробітництві Росії з міжнародними та регіональними правозахисними механізмами і з Моніторинговою місією ООН з прав людини в Україні, в тому числі шляхом надання безперешкодного і повного доступу до Криму.
- Міжнародним організаціям:
 - Раді Європи: продовжувати уважно спостерігати за ситуацією з правами людини в Криму, в тому числі наполягати на доступі на територію півострова Комісара з прав людини, його механізмів моніторингу, з метою спостереження та інформування про ситуацію у сфері прав людини в Криму згідно з відповідними мандатами і резолюціями ПАРЕ;
 - Верховному комісару ООН з прав людини: продовжувати наполягати на доступі до Криму Моніторингової місії з прав людини в Україні.

Сімферополь

14 ВЕРЕСНЯ 2018 РОКУ

Залізнична гілка, яка з'єднує Крим та материкову частину України, майже повністю зупинена

Фото: Тетяна Ревяко

ПРАВА ЛЮДИНИ В КРИМУ: ЧОТИРИ РОКИ ОКУПАЦІЇ

Від окупації до консолідованого контролю

Напад збройних сил РФ, в тому числі без розпізнавальних знаків, і остаточне повалення української влади в Криму наприкінці лютого 2014 року ознаменували початок періоду крайнього насильства супроти жителів Криму.

Хронологія подій, пов'язаних із окупацією Криму Російською Федерацією, і грубі порушення прав людини, вчинені впродовж цього періоду, в т. ч. незаконні арешти та затримання, насильницькі зникнення, жорстоке поводження, тортури і позасудові вбивства задокументовані у доповідях міжнародних та неурядових організацій². У перші тижні окупації проросійські воєнізовані групи, такі як «кримська самооборона» і казаки, переміщувалися півостровом, наганяючи страх на населення, здійснюючи рейди та обшуки, викрадаючи і вбиваючи людей. 3 березня 2014 року першим був викрадений і вбитий кримський татарин Решат Аметов. Невідомі люди в камуфляжі забрали його з площі перед будівлею кримського уряду в Сімферополі, де Аметов стояв в одиночному пікеті з протестом проти окупації. Його понівечене тіло було виявлене через два тижні.

Акти насильства, жорстокості та переслідування змусили багатьох покинути Крим у зв'язку із небезпекою для

життя. Серед них були ті, хто вважав себе громадянами України, виявляв або демонстрував будь-які ознаки національної або етнічної ідентичності або висловлював несхвалення анексії. Активісти, журналісти та адвокати, які виступали проти анексії Криму Росією або боролися за права людини, також були змушені покинути півострів або зазнали катувань і переслідувань.

Переважаюча більшість правозахисних організацій та засобів масової інформації переїхали на материкову частину території України з міркувань безпеки. Жодну із заяв про порушення прав людини озброєними групами так і не було розслідувано окупаційною владою. Більше того, парамілітарну організацію «кримська самооборона» було узаконено законом «Про Народное ополчення – народну дружину Республіки Крим», прийнятим окупаційною владою Криму в червні 2014 року³. Ці та інші добровольчі групи, в тому числі казаки, продовжують діяти на півострові⁴. Наприклад, у Севастополі Місії повідомили, що казаки «патрулюють місто», хоча у них немає таких офіційних функцій.

Впродовж місяців, що послідували за окупацією, Російська Федерація зміцнила свій інституційний контроль і створила власні державні структури в Криму, в тому числі органи служби безпеки, правоохоронні та судові органи. Методи репресій змінювалися, стаючи систематичнішими та

скоординованішими в міру того, як державні органи брали ситуацію під свій контроль. Деякі із співрозмовників повідомили Місії, що ситуація з правами людини погіршилася: після гострої стадії переслідувань, яка включала в себе насильницькі зникнення і застосування тортур, на півострові відбулося «системне закручування гайок».

Атмосфера страху та недовіри

Здійснення прав на свободу слова та вираження думки, на свободу асоціацій, мирних зібрань, на свободу пересування, свободу совісті та віросповідання в Криму утруднене застосуванням актів залякування, тиску, погроз і фізичних нападів, а також переслідуванням з боку правоохоронних і судових органів, в тому числі шляхом винесення попереджень і застережень, накладення заборон, здійснення обшуків, затримань і накладення санкцій. У поєднанні з патріотичною пропагандою РФ ці репресії мали вкрай негативний вплив на свободу слова, в тому числі на публічні дискусії, і створили атмосферу страху й недовіри у кримському суспільстві. «Більшість людей розсудливо не користується своїм правом захищати свої права, свободою слова, правом на мирні зібрання, правом захищати свої права. Бо за це карають», – сказала Місії одна із співрозмовниць.

Сьогодні Російська Федерація застосовує в Криму свій перевірений рецепт гоніння за допомогою судових органів, коли суди, які не є незалежними і підпорядковуються виконавчим органам

² Див. доповіді ММПЛУ, а також матеріали правозахисних організацій (2014-2018), зокрема «Півострів страху»: хроніка окупації і порушення прав людини в Криму / Під загальною редакцією О. Скрипник та Т. Печончик. – Київ: КБЦ, 2016. – 144 с.; Crimea: Human Rights in Decline. Serious Abuses in Russian-Occupied Region of Ukraine / Human Rights Watch

³ Olga Skrypnik. Legalization of 'Crimean Self-Defense' / Crimean Human Rights Group, 2015.

⁴ Права людини в умовах мілітаризації Криму. Інформаційно-аналітична доповідь про негативний вплив російської мілітаризації на ситуацію з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (квітень 2014 – травень 2017 рр.) / Під загальною редакцією О. Скрипник та І. Седової. – Київ, 2017. – 44 с.

влади, допускають застосування невідповідних санкцій, спрямованих на придушення основних свобод і стримування критики та інакомислення. Проти тих, кого вважають нелояльним до влади, висувають сфабриковані звинувачення, зокрема, в «тероризмі», «екстремізмі» та «сепаратизмі», а також у членстві в Хізб ут-Тахрір, забороненій у Російській Федерації організації.

«Росія дуже вміло грає зі своїми законами про тероризм та екстремізм. Це інструменти, за допомогою яких вони можуть сфабрикувати справу проти кого завгодно. Вони для цього і призначені, щоб закрутити гайки», – повідомили Місії адвокати захисту у справах, які слухаються в Криму.

Таку форму репресій особливо цілеспрямовано застосовують проти кримських татар і українців, що породило почуття страху серед активістів: деякі з них взагалі припинили будь-яку громадянську активність, а інші – потрапили до в'язниці.

Рамка репресій: вплив законодавства Російської Федерації у Криму на дотримання прав людини

Застосування складної і обмежувальної нормативно-правової бази Російської Федерації та використання законів РФ про екстремізм, сепаратизм і тероризм призвели до обмеження громадянських та політичних прав у Криму, зокрема, свободи слова та вираження поглядів, свободи мирних зібрань, асоціацій і релігії, що катастрофічно вплинуло на етнічні та релігійні громади, а також на громадянське суспільство, на правозахисників, громадських активістів, незалежних журналістів, адвокатів і ЛГБТІ-спільноту.

Обмеження прав людини і основних свобод

Засоби масової інформації, організації громадянського суспільства та релігійні громади, які раніше діяли у

сприятливих умовах у правовому полі України, були зобов'язані перереєструватися і підпали під дію жорсткого російського обмежувального законодавства.

До окупації в Криму існувало яскраве і різноманітне громадянське суспільство, в тому числі правозахисні групи та кримськотатарські організації. Багато організацій покинули півострів після окупації, деякі – з міркувань безпеки у зв'язку з тим, що зазнали переслідувань, інші – тому що відмовилися пройти процес реєстрації за законодавством РФ. Серед тих, хто залишився, деякі НУО безуспішно намагалися зареєструватися і в результаті закрилися. Влада Російської Федерації відмовила низці організацій у праві на перереєстрацію, як правило, з процедурних підстав. Станом на 4 вересня 2017 року у Криму було зареєстровано 1852 НУО, тоді як усередині березня 2014 року їх було 4090⁵. За даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ) за червень 2018 року, кількість релігійних організацій після окупації скоротилося майже наполовину.

Обов'язкова перереєстрація ЗМІ цілком змінила медіаландшафт. Всі засоби масової інформації, електронні та друковані, були змушені зареєструватися в Роскомнадзорі – російському федеральному регуляторі ЗМІ – і отримати ліцензію. Органи влади неодноразово попереджали редакторів, що не дозволять зареєструватися, якщо вони поширюватимуть «екстремістські» матеріали⁶. Після закінчення терміну реєстрації у квітні 2015 року, змогли зареєструватися лише 232 ЗМІ, в той час як до окупації у Криму були зареєстровані понад 3 тис. мас-медіа⁷. Були закриті телевізійні канали та радіостанції, конфісковане майно українських ЗМІ.

Після окупації збільшилася кількість нападів на ґрунті гомофобії, викликаних гомофобною пропагандою і підбурюванням з боку влади Криму, яке підтримується законодавством РФ проти ЛГБТІ. Ситуація призвела до масового виїзду ЛГБТІ-спільноти і цілковито паралізувала діяльність активістів та захисників прав ЛГБТІ⁸.

З практичної точки зору заміна законів України є значним регресом. Застосування російського законодавства серйозно вплинуло на реалізацію прав людини та основних свобод жителів Криму. Примусове введення російського законодавства знизило рівень захисту прав і свобод на окупованій території. Це також стосується і кримінального права, яким запроваджено нові склади злочинів і покарань, які не існують в українському законодавстві. Після підписання 18 березня 2014 року Договору про приєднання Криму⁹, яким також встановлене автоматичне громадянство РФ для жителів Криму, українське право було замінено чинним на той момент законодавством Російської Федерації, з порушенням зобов'язань міжнародного гуманітарного права поважати чинне законодавство окупованої території¹⁰. Примусове введення громадянства РФ призвело до порушення широкого діапазону прав, в тому числі прав на соціальні виплати, одержання яких обумовлене наявністю громадянства РФ, що обмежує доступ до охорони здоров'я, освіти і соціальної допомоги. Це підтвердили співрозмовники під час візиту Місії до Криму. Наприклад, члени Місії дізналися, що дітям відмовляли у лікуванні в лікарні, якщо батьки не могли показати російських паспортів.

Крім того, 5 травня 2014 року Державна Дума РФ прийняла окремий закон¹¹, яким у Криму не лише було

⁵ Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. Ситуація з правами людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна), 25 вересня 2017 р., п. 167.

⁶ УВКПЛ ООН. Доповідь про ситуацію з правами людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна) 13 вересня 2017 р. – 30 червня 2018 р., п. 40.

⁷ Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. Ситуація з правами людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна), 25 вересня 2017 р., п. 157.

⁸ Порушення прав ЛГБТІ в Криму і Донбасі: проблема гомофобії на територіях, не підконтрольних Україні. Антидискримінаційний центр «Меморіал» за підтримки Центру громадянських свобод, 2016 р.

⁹ Договір між Російською Федерацією і Республікою Крим о прийнятті в Російську Федерацію Республіки Крим і об'єднанні в складі Російської Федерації нових суб'єктів от 18 марта 2014 г.

¹⁰ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, ст. 43.

¹¹ Закон №91-ФЗ «О применении положений Уголовного кодекса и Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации на территории Республики Крым и федерального города Севастополя» от 5 мая 2014 г.

введене кримінальне судочинство відповідно до Кримінального кодексу Російської Федерації, але також і встановлене його ретроактивне застосування до дій, вчинених у Криму до 18 березня 2014 року, що суперечить основному принципу міжнародного права¹², який також зафіксований в Конституції Російської Федерації¹³. Таким чином низку політично мотивованих кримінальних справ було порушено за законом зі зворотною силою у зв'язку з подіями, які відбулися до 18 березня (наприклад, справа «26 лютого»)¹⁴, і навіть у зв'язку з подіями, не пов'язаними із Кримом і такими, що відбулися не на території півострова (справа Олександра Костенка)¹⁵.

Зловживання антиекстремістським законодавством

Найзгубніший вплив на права людини в Криму справило застосування російського законодавчого пакету з екстремізму, тероризму та сепаратизму, зокрема, проти кримських татар і українців. Зараз понад 68 політичних в'язнів утримують у Криму або на території Російської Федерації, більшість із них – за звинуваченнями з використанням цього законодавства. Безліч інших громадян відбувають умовні вироки, перебувають під домашнім арештом, отримують попередження і погрози, зазнають обшуків і адміністративних санкцій.

У зв'язку із законом про екстремізм у Криму все частіше використовують російську практику включення людей до «Списку терористів та екстремістів» під управлінням Федеральної служби фінансового моніторингу Росії¹⁶, при цьому іноді громадянинові про це не повідомляють. Включення до списку призводить до фінансових та майнових обмежень; банки та інші органи фінансового обслуговування можуть призупинити використання рахунків особи і відмовитися від проведення грошових операцій, в т. ч. і від видачі пенсії. На людей із списку накладають обмеження на проведення операцій, таких як продаж майна, нотаріуси відмовляють у наданні своїх послуг. Представники Місії дізналися

Законодавство з екстремізму і тероризму

Антиекстремістське законодавство Росії складається з федерального закону «Про протидію екстремістській діяльності», окремих положень Кримінального кодексу Російської Федерації та Кодексу про адміністративні правопорушення та з відповідних положень, включених до низки законів про громадські об'єднання, релігійні організації, зібрання, засоби масової інформації та слідчу роботу правоохоронних органів.

Прийнятим 2002 року законом про екстремізм (№ 114-ФЗ) передбачено кримінальну відповідальність за широкий спектр висловлювань та діяльності. У визначення «екстремістської діяльності» входить «розпалювання соціальної, расової, національної або релігійної ворожнечі». Закон не містить чіткого визначення

екстремізму. Натомість існує вкрай неоднорідний список насильницьких та ненасильницьких видів діяльності, які можуть вважатися екстремістськими. Після внесення до цього закону поправок у 2007 році, визначення «екстремістської діяльності» вже не містить таких характеристик, як насильство або загроза його застосування, і «екстремістські» діяння є переслідуваними в судовому порядку незалежно від їхніх наслідків та рівня суспільної небезпеки.

У 2014 році законодавчим пакетом з боротьби з тероризмом до статей 282.1 та 282.2 КК РФ введено кримінальну відповідальність за «схиляння, вербування або інше втягнення особи» у діяльність екстремістської організації або громадського об'єднання і передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на термін від одного року до шістьох років.

«Законами Яровой» (№ 374-ФЗ і № 375-ФЗ), прийнятими у 2016 році,

на підставі «боротьби з тероризмом» були внесені поправки у понад 20 законів: як наслідок простір для свободи слова і вираження поглядів, зібрань та асоціацій критично скоротився. Поправки внесені, зокрема, до ст. 205.2 Кримінального кодексу РФ – покарання у формі 7 років позбавлення волі за публічні заклики чи публічне виправдання тероризму в інтернеті, а також до ст. 212.1 (про масові заворушення) – покарання у формі позбавлення волі на строк до 10 років за схиляння, вербування або інше втягнення особи у вчинення «масових заворушень». Крім того, ст. 205-6 вводить кримінальну відповідальність за неповідомлення про злочин, пов'язаний із тероризмом, а вік настання кримінальної відповідальності за тероризм знижено до 14 років.

Федеральна служба з фінансового моніторингу РФ керує переліком «терористів та екстремістів», який публікується на їхньому веб-сайті.

¹² Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ст. 15.

¹³ Конституция Российской Федерации, ст. 54

¹⁴ «Справа 26 лютого». Доповідь Міжнародної експертної групи. Частина 1. Реконструкція і правовий аналіз подій 26 лютого 2014 р. біля будівлі Верховної Ради Автономної Республіки Крим у м. Сімферополь / Під загальною ред.: Р. Мартиновський, Д. Свиридова. – Київ, 2017. – 98 с.

¹⁵ Крим: українська ідентичність під заборорою. Аналітична доповідь про політично мотивовані переслідування і дискримінацію за ознакою проукраїнських переконань / Під загальною редакцією О.Скрипник. – Київ, 2016. – С. 8.

¹⁶ Перечень организаций и физических лиц, в отношении которых имеются сведения об их причастности к экстремистской деятельности или терроризму / Росфинмониторинг.

про численні такі факти, в деяких випадках не лише особа у списку, але й її чоловік (дружина) були позбавлені доступу до фінансових послуг і, як наслідок, сім'ї опинилися у фінансовій скруті. Один із респондентів заявив, що йому довелося спеціально шукати роботу, оплату за яку здійснюють готівкою, бо він позбавлений можливості користуватися банківськими послугами.

В Україні така практика відсутня, так само як немає й антиекстремістського законодавства. Належність до будь-якої організації, політичні або релігійні переконання також не були заборонені в Україні. Люди могли виходити на мітинги на знак протесту, якщо були чимось незадоволені. «[Коли Україна контролювала Крим] не було забороненої літератури, можна було ходити до мечеті, коли хочеш, читати, що хочеш, людина обирала сама, що їй потрібно, а що ні. У Росії цілком інша ситуація – не можна так мислити, не можна так казати, не можна так ходити, до мечеті можна ходити у певний час», – сказав один зі співрозмовників Місії.

В основному з релігійних мотивів у Криму переслідують мусульман, хоча переслідування також торкнулися й Свідків Єгови. В Росії цю організацію вважають екстремістською, майно громад цієї організації у Криму було конфісковане, а її члени регулярно зазнають обшуків і супроти них висувають звинувачення.

Російські закони про тероризм і екстремізм містять нечіткі формулювання, а отже, є гнучкими та можуть бути використані як інструмент для придушення будь-якого виду активності. Як розповіли Місії адвокати, такі формулювання дають можливість підвести під закон усе, що завгодно, і, як додав один із них, «завжди є соціальні мережі, де набагато легше знаходити «терористів» і «екстремістів».

Місія неодноразово чула від співрозмовників у Криму про провідну роль Федеральної служби безпеки (ФСБ) у контексті переслідувань за екстремізм, тероризм та сепаратизм.

Як сказав один зі співрозмовників, боротьба з «тероризмом», «сепаратизмом» та «екстремізмом» є вигідною правоохоронним і силовим органам: «Співробітники ФСБ і поліції, Центру з боротьби з екстремізмом («Центр Е») моніторять соціальні мережі, відкривають сотні справ, ведуть статистику і отримують підвищення».

Це підтверджують і зовнішні спостерігачі. Так, російський експерт із прав людини Віталій Пономарьов зазначає, що «в рамках антиекстремістського законодавства в Росії запущений конвеєр політичних репресій, де вас можуть засудити на основі сумнівних паперових довідок, що мають мало спільного з реальністю». На думку Пономарьова, цей конвеєр, доки його не зупинять, «вимагатиме все нових і нових жертв» ще й тому, що такий тип справ дозволяє чиновникам спецслужб швидко просуватися кар'єрними сходами¹⁷.

Неприйняття факту окупації та декларування позиції про належність Криму Україні криміналізоване і переслідується російською владою. Після набуття чинності законодавства про сепаратизм у травні 2014 року, ставити під сумнів факт окупації Криму Росією, стверджувати про його територіальну належність Україні є кримінальним злочином, який карається за ст. 280.1 КК РФ. Прикладом є справи проти журналіста Миколи Семени та низки інших осіб, в тому числі проти заступника голови Меджлісу кримськотатарського народу Ільмі Умерова, який перебував під кримінальним переслідуванням і домашнім арештом за свої заяви у ЗМІ.

На додаток до ст. 280.1 КК РФ, кримінальні справи також порушують за ст. 282 КК РФ «Розпалювання ненависті і приниження людської гідності з використанням засобів масової інформації, в т. ч. мережі інтернет». Юридична невизначеність цієї статті дозволяє висунути звинувачення практично за будь-який допис в інтернеті, де людина могла

позитивно характеризувати Україну чи українських активістів, висловити підтримку Меджлісові кримськотатарського народу (виконавчий орган Курултаю кримськотатарського народу, який представляє кримських татар; у Російській Федерації віднесений до екстремістських організацій і заборонений 2016 року. – Прим. ред.) або критикувати російську чи кримську владу. З набуттям чинності «законів Яровой» за це може загрозувати тюремне ув'язнення до п'яти років.

Житель Феодосії, раніше співробітник міліції, поділився дописом у соціальних мережах і додав коментар. За це його було засуджено до двох років умовно з випробувальним терміном 2 роки і заборобою терміном на 2 роки займатися публічною діяльністю, пов'язаною з публікаціями у телекомунікаційних мережах, в тому числі в мережі інтернет.

Свобода слова, зібрань та асоціацій: висновки Місії

Після «зачистки» окупаційним режимом громадянський простір у Криму практично зник. Незважаючи на складні умови, робляться численні спроби відродити незалежну громадянську активність, які наражаються на рішуче придушення з боку влади, яка контролює Кримський півострів. Оскільки проведення мирних зібрань, створення громадських об'єднань та поширення інформації жорстко контролюються, громадянський рух все частіше набуває паралельних форм, таких як індивідуальні ініціативи.

Придушення свободи вираження думок

Контроль над медіа

Сьогодні аудіовізуальні засоби масової інформації в Криму перебувають цілком під контролем влади, жодна новина або тема не виходять в ефір без їх схвалення. Один зі співрозмовників Місії розповів: «Аксьонов

¹⁷ Віталій Пономарьов: «Таблиги Джамаат» и «Хизб ут-Тахрир»: на таких делах сотрудники спецслужб РФ быстро делают карьеру / Мемориал, 08.11.2017.

і Константинов ніколи не покидають екрану телевізора, кожен крок, який вони роблять, знімають». (Сергій Аксьонов – голова Ради міністрів Криму, Володимир Константинов – голова Державної ради Криму. – *Прим. ред.*).

Існують громадські канали, в тому числі телеканал кримськотатарською мовою «Мілет», які розповсюджують ту ж саму пропаганду. Приватні канали дещо вільніші, але утримуються від критики будь-якого типу. Колишній журналіст сказав Місії, що перестав читати кримські газети і дивитися телевізор, які показують одні й ті ж самі картини – «наймерзненіше обслуговування влади, у найгірших або навіть у феодальних традиціях». Місія дізналася, що в одному з випадків ввечері по телебаченню повідомили про «розкриття осередку Хізб ут-Тахрір», а обшуки розпочалися лише наступного ранку.

Всі незалежні телевізійні станції зникли після окупації, опинилися під тиском і не були допущені до реєстрації. Кримськотатарський канал АТР пішов одним з останніх, він чинив спротив і продовжував трансляцію до 1 квітня 2015 року, незважаючи на численні попередження Роскомнадзору про можливу відповідальність за сприяння екстремізму та поширення «чуток» про репресії за етнічною та релігійною ознакою. Доступ до материкового українського телебачення в Криму заблокований, як і доступ до онлайн-ЗМІ, хоча можливості прийому каналів змінюються залежно від географічного розташування населених пунктів. Під час перебування в Криму Місія перевірила доступ до українських медіасайтів в інтернеті: 26 з 40 були доступними, а 14 (35% від загальної кількості) або заблоковані Роскомнадзором, або з'являлося повідомлення «НТТР403» (заборонено).

До окупації Крим мав різноманітний медіаландшафт, журналісти користувалися широким простором для вираження думок. Критика сприймалася, і навіть якщо виникали проблеми, жодне ЗМІ не зазнавало обшуків і не було закрито.

Свобода слова і вираження поглядів

До російського законодавства ввели обмеження, які істотно обмежують роботу незалежних друкованих та аудіовізуальних засобів масової інформації: суворі вимоги до реєстрації, перевірки, попередження і можливість судового переслідування. Правила поширили і на електронні ЗМІ і веб-сайти. Закони, прийняті в РФ починаючи з 2012 року, розширили повноваження щодо обмеження доступу до інформації, ведення нагляду і довільної цензури інформації шляхом позначення її «екстремістською»; цим простір дискусій в електронних мережах було скорочено. Таке законодавство дозволяє переслідувати журналістів, блогерів, політичних активістів, електронні ЗМІ та окремих користувачів соціальних мереж. Роскомнадзор, регулюючий орган, має право позасудово визначати, чи включає інформація в інтернеті «заборонений контент», і наказувати її видалити, створювати «чорні списки» веб-сторінок і веб-сайтів, які повинні блокувати інтернет-провайтери. Крім того, були прийняті закони, які підри-

ють конфіденційність і безпеку користувачів інтернету і обмежують доступ користувачів до інформації.

Пакетом «законів Яровой» введені додаткові обмеження: провайдери та оператори зобов'язані зберігати інформацію про діяльність користувачів станом на липень 2016 року і весь контент повідомлень за станом на липень 2018 року. Інформація повинна зберігатися не менше 6 місяців, а служби безпеки можуть отримати до неї доступ без судового ордеру. Оператори можуть використовувати лише схвалені урядом методи шифрування і зобов'язані розкривати засоби дешифрування даних за запитом служб безпеки.

Крім того, у 2014 році Кримінальний кодекс РФ було доповнено ст. 280.1 «Публічні заклики до здійснення дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності Російської Федерації». Цей закон встановлює кримінальну відповідальність за «публічні заклики до вчинення дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності Російської Федерації» з покаранням у вигляді позбавлення волі на строк до 4 років, і 5 років – у разі, якщо такі заяви поширюються через засоби масової інформації.

Погрози журналістам

Переслідування, застосування репресивних методів проти журналістів і співробітників засобів масової інформації, що послідували за збройною агресією РФ у 2014 році, послужили потужним сигналом, внаслідок якого багато ЗМІ були швидко закриті. Ті ж журналісти, які залишилися, практикують самоцензуру, або припинили працювати повністю, або працюють неформально, ведуть блоги, оскільки не можуть зареєструватися або отримати акредитацію, усвідомлено приймаючи пов'язані з цим ризики.

Дуже мало незалежних журналістів і ЗМІ продовжують діяльність на півострові. Микола Семена – один із небагатьох українських журналістів, які продовжили працювати в Криму

після окупації і публікуватися у різних ЗМІ, в тому числі у проєкті «Крим. Реалії» Радіо Свобода. У квітні 2016 року проти нього було порушено кримінальну справу. У вересні 2017 року Семені було висунуто звинувачення за ст. 280.1 КК РФ за статтю, опубліковану у «Крим. Реалії». Журналіста звинуватили в «публічних закликах до здійснення дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності Російської Федерації». Суд виніс вирок у справі – 2 роки і 6 місяців умовно, із заборобою займатися публічною діяльністю 3 роки. Шпигунську програму було встановлено на комп'ютері Семени без його відома, вона розпочала працювати до отримання санкції суду, і під час допиту журналістові показали скріншоти з його ж комп'ютера, зняті під час написання ним статті про блокаду Криму.

Деяким засобам масової інформації, хоча й зі складнощами, але вдалося вижити, як, наприклад, кримськотатарській щотижневій газеті «Авдет». Після 2014 року це видання чотири рази подавало документи на реєстрацію, але в реєстрації йому було відмовлено. «Авдет» продовжує роботу без реєстрації: закон не вимагає реєстрації періодичних друкованих видань тиражем менше за одну тисячу екземплярів. Газета існує завдяки підтримці кримськотатарської громади, багато журналістів працюють на добровільних засадах. Друкують 999 екземплярів, які жителі Криму забирають із редакції і поширюють у своїх районах. У 2015 році доступ до послуг передплати, які надає пошта, був заблокований, як і можливість поширення через мережу «Союздрук». Також у газети «Авдет» є веб-сайт. Співробітників газети неодноразово залякували. З 2014 року редакція змушена була тричі змінити місце розташування офісу після повідомлення орендодавців про відмову в оренді приміщення. В одному з приміщень редакції вночі були замінені замки. Офіс газети піддали обшуку, документи та обладнання були конфісковані, і їх так і не повернули. ФСБ винесла усне попередження газеті «Авдет» про неприпустимість використання термінів «окупація» і «анексія».

Більшість людей розсудливо не користуються правом захищати свої права, свободою слова, правом на мирні зібрання.

У 2016 році примірник газети відправили до прокуратури до Москви на експертизу, яка винесла висновок про те, що випуск газети «Авдет» містить «прихований екстремізм». Редактор газети Шевкет Кайбулаєв неодноразово отримував офіційні попередження і погрози, зокрема, телефоном. Зараз редакційна колегія в основному працює з дому – «щоб не перебувати в одному місці».

До окупації Шевкет Кайбулаєв видавав історичний журнал «Касевет». Випуск видання було припинено 2014 року у зв'язку з браком коштів та необхідністю реєстрації.

Обмеження свободи слова торкнулися не лише засобів масової інформації. 9 травня 2018 року поетеса Аліє Кенджалієва опублікувала антивоєнну поему в газеті «Къырым». Їй було пред'явлене звинувачення у «реабілітації нацизму», і відповідно до ст. 354.1 Кримінального кодексу РФ їй загрожує до п'яти років в'язниці.

Блогери і громадянські журналісти – нові цілі

На тлі цього інтернет залишається одним із небагатьох доступних способів отримання інформації в Криму. Крім того, зникнення авторитетних засобів масової інформації – як друкованих, так і електронних – сприяло формуванню широкої мережі громадянських журналістів і блогерів, які разом із соціальними мережами, зокрема, Facebook і Twitter, стали одними з надійних джерел інформації безпосередньо з Криму. Громадянська журналістика швидко замінює професійну, в тому числі зростає кількість користувачів соціальних мереж, які передають потокові відео, знімають фото і обмінюються інформацією про події, свідками яких стають, що є особливо ефективним, оскільки поширення інформації відбувається наживо і привертає безпосередню увагу людей (що дуже важливо, наприклад, в разі спроби викрадення людини). Під час рейдів по домівках кримських татар люди з околиць збираються і спостерігають за тим, що відбувається, здійснюють фото- і відеозйомку, передають

інформацію онлайн. Місія дізналася, що їм часто погрожують арештом за те, що вони передають потокове відео того, що відбувається.

Громадянські журналісти і блогери, які незалежно висвітлюють події на півострові, стають новими цілями для репресій. Низку громадянських журналістів було затримано, і їм були висунуті звинувачення. Серед них Наріман Мемедємінов, заарештований у березні 2018 року. Його звинувачують за ч. 2 ст. 205 Кримінального кодексу РФ (публічні заклики до здійснення терористичної діяльності, вчинені з використанням мережі інтернет) за пости в YouTube у 2013 і 2014 роках, до окупації, шляхом застосування зворотної сили законів Росії.

Свобода зібрань

До російського закону «Про зібрання, мітинги, демонстрації і пікетування» від 2004 року неодноразово вносили поправки, якими послідовно вводилося все більше обмежень, зокрема, у 2012 і 2014 роках. Хоча текст все ще передбачає повідомну процедуру організації зібрань, закладену в початковій редакції закону, численні зміни законодавства створили де-факто дозвільну систему, а також ввели цілий спектр адміністративних правопорушень. Штрафи за порушення правил проведення мирних зібрань були істотно збільшені. Поправки 2014 року ввели два нових види санкцій. По-перше, адміністративне затримання, в тому числі учасників несанкціонованих публічних заходів. По-друге, кримінальну відповідальність осіб, які вчинили два або більше адміністративних правопорушення впродовж 180 днів (ст. 212.1 КК РФ), що перестало застосовуватися після рішення Конституційного суду РФ у справі Ільдара Дадіна.

Обмеження свободи мирних зібрань

Обмеження, адміністративні та кримінальні санкції

Учасники Місії провели зустрічі з особами, яким були висунуті звинувачення в адміністративних правопорушеннях у зв'язку з участю в мирних зібраннях. Не лише організація таких заходів, а й участь у них означає ризик накладання санкцій. Штрафи за «несанкціоновані зібрання» накладають і за поодинокі пікети, хоча, згідно з законодавством Російської Федерації, на проведення індивідуального пікету не потрібен попередній дозвіл.

Російське законодавство про мирні зібрання передбачає довгий перелік обмежень і умов як для організаторів, так і для учасників громадських заходів, а також низку адміністративних і кримінальних санкцій за недотримання цих обмежувальних правил. Відразу ж після окупації кримська влада застосувала ці обмеження, і суди приступили до винесення покарань, передбачених російським законодавством. За даними Кримської правозахисної групи¹⁸, за період із квітня 2014 року по вересень 2018 року 353 особи були притягнуті до адміністративної відповідальності судами. Було винесено 334 постанови про штрафи, мінімум 22 постанови про адміністративний арешт та 11 постанов про покарання у вигляді громадських робіт. Ще 12 осіб було притягнуто до кримінальної відповідальності. Серед них – 8 вироків у справі «26 лютого» (2014 рік), в яких звинувачення були висунуті із застосуванням Кримінального кодексу РФ зі зворотною силою, оскільки справа пов'язана із подіями, що відбулися до початку дії законодавства Російської Федерації на території Криму.

У серпні 2017 року 76-річний кримський татарин Сервер Караметов стояв із одиночним пікетом перед будівлею Верховного суду в Сімферополі на знак протесту проти судового процесу над кримськими татарами, що тоді проходив. Його було за-

тримано, звинувачено у порушенні правил проведення одиночних пікетів і в непокорі поліції під час арешту (у нього була хвороба Паркінсона) і засуджено до штрафу в 10 тис. рублів і 10 діб адміністративного арешту. За тиждень ще сім кримськотатарських літніх чоловіків вийшли на одиночні пікети на знак протесту проти покарання, винесеного Караметову. Їх затримали і пізніше відпустили, а 68-річний Ярикула Давлатов був оштрафований на 10 тис. рублів.

У жовтні 2017 року близько 100 кримських татар провели одиночні пікети на знак протесту проти арештів у різних місцях Криму. Переважно більшість із них було затримано, і вони постали перед судом, де всі пікетувальники були визнані винними та засуджені до виплати штрафів.

Політизований дозвіл

Дозволи на проведення публічних заходів видають довільно, залежно від предмету події, зрідка дозволяють проводити захід у запитуваних місцях, в основному – у віддалених околицях міста. У центрі міст проводять лише громадські заходи, які організовують підконтрольні владі НУО на підтримку уряду, або заходи, які організовують державні органи.

Проте люди, як і раніше, збираються, але кожне таке зібрання має «наслідки» – адміністративне переслідування. Часто, коли люди збираються невеликими групами навіть у дворах, приїжджають співробітники правоохоронних органів і починають розпитувати про цілі зібрання.

Окупаційна влада відмовляє у проведенні не лише зібрань на захист прав людини або зібрань, які вважаються політичними або «проукраїнськими». Союз підприємців Севастополя хотів протестувати у зв'язку із закриттям одного з головних торгових центрів у Севастополі. У травні 2018 року адвокат профспілки Володимир Новіков подав заявку на проведення зібрання в центрі міста, але отримав дозвіл на проведення акції протесту в житловому районі. При оскарженні суд залишив рішення місцевого органу влади чинним. Це – не єдиний випа-

док, коли Новіков отримав відмову на проведення зібрання в центрі міста на тій підставі, що проведення мітингу «обмежить доступ до інфраструктури, завадить пішоходам і створить перешкоди для руху організованих груп туристів».

Тиск на громадянське суспільство і правозахисників

Далеко не всім організаціям вдалося зареєструватися відповідно до чинного у Криму законодавства РФ, багато НУО добровільно відмовилися від реєстрації, оскільки, за словами співрозмовників Місії, це «дорогий, складний захід, пов'язаний із додатковими ризиками адміністративного переслідування». Більшість організацій, створених

Свобода асоціацій

Російське законодавство про НУО з 2006 року стає все більше обмежувальним, в тому числі з прийняттям закону про іноземних агентів (№ 121-ФЗ) в 2012 році і закону про небажані організації (№ 129-ФЗ) в 2015 році, які суттєво обмежили роботу незалежних організацій громадянського суспільства. Використовуються надмірно бюрократизовані і обтяжливі процедури реєстрації та ведення звітності, які важко і дорого виконувати. Існують широкі повноваження органів влади щодо відмов у реєстрації та обмеженні права на створення або участь в НУО; широкі повноваження з контролю і проведення перевірок НУО; вимоги до НУО реєструватися «іноземними агентами», якщо передбачається отримання іноземного фінансування та участь у «політичній діяльності», причому під це визначення підпадає майже будь-яка діяльність із захисту громадських інтересів. Разом з довгим списком санкцій і штрафів за недотримання цих вимог таке законодавство використовують, щоб змусити замовкнути інакомислячих та критиків.

¹⁸ Як Росія переслідує за мирні зібрання в окупованому Криму (інфографіка) / Кримська правозахисна група, 30.09.2018.

після окупації, діють як «громадські ініціативи», статус яких не вимагає реєстрації за російським законодавством. Після окупації виникли нові ініціативи і з'явилися активісти, в тому числі, щоб реагувати на збільшення кількості арештів і судових переслідувань, зокрема, кримських татар.

Український культурний центр (УКЦ), створений у травні 2015 року, займається популяризацією української культури, історії та мови. Центр ніколи не намагався зареєструватися як громадська організація. Спочатку його члени зустрічалися у приватних домівках, а потім орендували офіс у Сімферополі, від якого їм дове-

лося відмовитися через відсутність фінансування і юридичні питання. У серпні 2017 року центр розпочав випускати щомісячну українську газету «Кримський терен», але багато запланованих заходів, лекцій, літературних подій та мовних курсів не було проведено у повному обсязі з формальних причин, як, наприклад, відмова в наданні місця. Центр постійно відчуває тиск, зазнає періодичних перевірок з боку прокуратури і отримує попередження. Його громадську діяльність, в тому числі заходи на честь українського поета Тараса Шевченка, часто зривали або забороняли. Члени центру неодноразово зазнавали переслідувань, їм погрожували і викликали на «неофіційні бесіди» до поліції або ФСБ. До однієї з активісток чиновники прийшли за місцем роботи. Після звинувачень в «екстремістській діяльності» та загрози арештів, активісти один по одному були змушені покинути Крим. Останньою з УКЦ Крим у серпні 2018 року покинула Ольга Павленко – після обшуку в її квартирі. Зараз в УКЦ практично нікого не залишилося, і культурні заходи були припинені. Проте Центр веде «клуб вишивки», учасники якого збираються разом у приватних домівках і можуть спілкуватися.

Зустріч із «Кримською солідарністю» в Бахчисарай. Фото: Центр інформації про права людини

Зустріч із «Кримською солідарністю» в Бахчисарай. Фото: Центр інформації про права людини

Ініціативу «Кримська солідарність» було створено два роки тому як платформу для родичів затриманих кримських татар, щоб обмінюватися інформацією та надавати потерпілим юридичну, моральну та матеріальну підтримку і допомогу адвокатів і правозахисників. Організація діє як громадянська ініціатива, що означає, що вона не зобов'язана реєструватися. Однак члени ініціативи зазнають різних форм тиску. «Кримська солідарність» підготувала веб-сайт і, коли платформа була готова, отримане доменне ім'я було заблоковане. Кілька активістів були арештовані, серед них –координатор «Кримської солідарності» Сервер Мустафаєв, якого звинуватили у членстві в Хізб ут-Тахрір за ст. 205.5.2 Кримінального кодексу РФ. Разом з іншими активістами він перебуває під вартою в слідчому ізоляторі.

Кримську контактну групу було створено в жовтні 2014 року як громадянську ініціативу. Серед членів групи – Абдурешит Джепаров, чий син був викрадений. Спочатку одна з цілей групи полягала в тому, щоб підтримувати контакти із владою з питань арештів, зникнень і викрадень, але таку діяльність група припинила через відсутність офіційних відповідей влади. В рамках своєї діяльності у сфері прав людини група надає юридичну та психологічну допомогу родинам, чії родичі були викрадені. Джепаров регулярно зазнає психологічного тиску – його переслідували чоловіки у джипі; при перетині кордону РФ його допитували; він відчуває стеження і спостереження.

У березні 2018 року Сулеймана Кадирова було засуджено умовно за ст. 280.1 КК РФ за «заклики до порушення територіальної цілісності Російської Федерації». Як юрист на пенсії, він розпочав документувати порушення прав людини після окупації і оприлюднювати цю інформацію, в тому числі по телебаченню, був присутній на судових засіданнях, надавав юридичні консультації та допомагав отримувати українські документи. Його дім обшукали двічі – в листопаді 2015 року, а потім знову – в жовтні 2016 року, після чого йому висунули звинувачення у сепаратизмі за коментар до повідомлення в мережі Facebook із критикою окупації Криму. Засуджений до 2 років умовно із забороною публічної діяльності.

Для Лутфіє Зудієвої, директора Дитячого центру «Еліф», участь у громадянському русі розпочалася у зв'язку з обшуками і переслідуваннями її центру, коли вона відчула, «як використовують брак знань про права людини». Після цього Лутфіє розпочала працювати як громадський захисник, що можливо за законодавством Російської Федерації. Вперше Зудієва виступила захисником після масових арештів кримських татар за одиночні пікети 14 жовтня 2017 року, коли в Джанкої на півночі Криму проходило 17 судових процесів і не вистачало адвокатів. Відтоді вона працювала

над десятками справ, і їхня кількість зростає. На думку Зудієвої, є багато захисників, які зацікавлені у розвитку діяльності у цій сфері, і вона бачить необхідність підвищити обізнаність людей про їхні законні права, особливо в невеликих містах і селах. Зараз Лутфіє продовжує займатися громадською активністю – і як громадський захисник, і як активістка «Кримської солідарності».

Коли у травні 2016 року в Бахчисарай розпочався рейд, кримськотатарський активіст Сейран Салієв побіг до мечеті і через мікрофон поінформував населення про те, що в домівках чотирьох кримських татар йдуть обшуки, закликав не залишатися осторонь. Його затримали в адміністративному порядку, але й після цього Салієв продовжував займатися громадською діяльністю. У жовтні 2017 року він був заарештований разом з п'ятьма іншими жителями Бахчисарая і звинувачений у тероризмі і належності до групи Хізб ут-Тахрір.

Місія задокументувала розповіді про індивідуальні ініціативи та вираження солідарності, що особливо проявляється у кримськотатарській громаді. Коли сім'ї політ'язня потрібна допомога, кримські татари збираються і допомагають, а ініціатива «Кримська солідарність» через свою сторінку у соціальних мережах поширює інформацію. У 2017 році ініціатива організувала «Кримський марафон» – захід зі збирання коштів для виплати високих штрафів, накладених на кримських татар за проведення акцій протесту, за зйомку поліцейських рейдів або за публікацію критичних повідомлень у соціальних мережах. Завдяки цій акції було зібрано 826 тис. рублів монетами по 10 рублів. Збір коштів триває постійно: другий марафон був організований у лютому 2018 року, було зібрано 2 млн. рублів, у тому числі від людей, які живуть на материковій частині України і за кордоном.

За словами адвоката Еміля Курбедінова, який сам був притягнутий до адміністративної відповідальності у формі 10 діб адміністративного арешту за «поширення екстре-

містських матеріалів», рівень солідарності зростає: «За кожним активістом, якого відправляють в ув'язнення, приходять двоє нових. Все більше й більше людей приходять на судові засідання, щоразу ви бачите нові обличчя, людей з усіх верств суспільства».

Цілеспрямоване переслідування кримських татар та українців

Простір для прояву української культури і самобутності значно скоротилося. Хоча закон і «конституція» Криму визнають три офіційні мови, робиться все для придушення використання української та кримськотатарської мов. Навчальна програма у кримських школах сьогодні висвітлює виключно російську культуру. Україномовні школи зникли, лише в деяких школах є окремі українські класи.

Для того, щоб навчання відбувалося українською мовою, батьки повинні подати запит у письмовій формі, при цьому встановлено мінімальну кількість запитів, щоб відкрити такий клас у школі. Однак це не заохочується, і все частіше батьки утримуються від написання таких запитів, побоюючись переслідувань. Як наслідок – кількість українських класів зменшується «у зв'язку з відсутністю попиту». Таку ж систему застосовують і щодо освіти кримськотатарською мовою.

Кримськотатарський дитячий центр «Еліф» був відкритий у м. Джанкой у жовтні 2015 року. Центр не приховує свого національного та релігійного компонентів у вихованні дітей від 2 до 6 років. Через три місяці після відкриття до центру прибули представники прокуратури, поліції, ФСБ, Росспоживнагляду, МНС та відділу освіти для проведення «комплексної перевірки». Вони обшукали приміщення за відсутності директора, не питаючи дозволу, у присутності малих дітей, які злякалися і ховалися під столиками. Під час візиту близько 20 книг було вилучено на «лінгвістичну експертизу», їх повернули майже через рік без будь-яких висновків чи пояснень.

Після цього інциденту директора Центру Лутфіє Зудієву викликали до прокуратури для надання пояснень. Вона відмовилася говорити без адвоката і запитала про причини раптової перевірки. Прокурор дорікнула їй, що вона повідомила про обшук та інші незаконні дії представників органів влади у засобах масової інформації. Зудієва подала скаргу. Під час наступного візиту чиновники попросили пред'явити всю документацію центру, в тому числі навчальні програми та адміністративні документи. У березні 2017 року Центр був оштрафований за незначні порушення санітарно-гігієнічних норм. У червні 2017 року було проведено перевірку прокуратури «в рамках дотримання законодавства про освіту», цього разу також у присутності представників відділу освіти. Знову було вивчено всю документацію, в тому числі журнал відвідувачів, договори з батьками, графіки роботи. Після обшуків кількість дітей значно зменшилася – з 20 до 12, і сьогодні Центр «Еліф» бореться за виживання.

За прояв відданості українським національним символам, літературним діячам або історичним постатям виносять попередження, накладають санкції, погрожують або висувують звинувачення у сепаратизмі. Сьогодні у Криму немає газет і журналів українською мовою. Люди наражаються на ксенофобські образи, якщо розмовляють українською мовою на вулиці: як сказав Місії один із співрозмовників, нині «тільки бабусі розмовляють українською мовою».

Починаючи з ранньої хвилі арештів у 2014 році, в тому числі Олега Сенцова (лауреат премії Сахарова-2018), Олександра Кольченка та інших, список українців, затриманих за імовірно «членство у «Правому секторі», за звинуваченнями у сепаратизмі і тероризмі, невпинно зростає. Досить повісити український прапор на власний будинок, як у випадку з Володимиром Балухом, або написати коментар у групі «Крим – Україна» в мережі ВКонтакте, як у випадку з Ігорем Мовенком, який був засуджений до двох років позбавлення волі за екстремізм.

За кілька тижнів до арешту Ігор Мовенко, що їхав на велосипеді з наклеююю із символікою українського батальйону «Азов», зазнав нападу з боку поліцейського. Впродовж півроку він марно намагався домогтися порушення кримінальної справи і притягнення нападника – співробітника поліції – до кримінальної відповідальності. Більше того, у квітні 2017 року самого Мовенка звинуватили у кримінальному злочині за ст. 280 КК РФ «Публічні заклики до здійснення екстремістської діяльності» за коментарі у соціальних мережах. З моменту між вироком першої інстанції і розглядом апеляційної скарги Мовенко перебував у слідчому ізоляторі Сімферополя.

До окупації Лариса Китайська була членом Ялтинської міської ради та активісткою Євромайдану. Після встановлення контролю РФ над Кримом, Китайська та її сім'я виїхали на материк. У липні 2016 року Лариса повернулася до Ялти, щоб продати квартиру. За кілька днів після її приїзду квартиру Китайської обшукали без ордеру, їй заборонили залишати Крим, звинуватили у «розпалюванні ненависті» за ст. 282.1 Кримінального кодексу РФ за імовірну антиросійську публікацію в Facebook, написання якої вона досі заперечує. У грудні 2017 року у справі Лариси Китайської був винесений вирок – два роки умовно. Ларису включили до списку «екстремістів і терористів», а це означає, що вона не може отримати доступ до послуг банку і продати свою квартиру.

Кількість випадків переслідування за «проукраїнські» або «антиросійські» дописи або коментарі у соціальних мережах, включаючи й ті, що належать до доокупаційного часу, неухильно зростає. У червні 2018 року Еліну Мамедову, співробітницю банку з Ялти, засудили за ст. 280.2 (публічні заклики до екстремістської діяльності) КК РФ за репост проукраїнських дописів в мережі ВКонтакте у 2014 і 2015 роках. Її звільнили, але при цьому заборонили виїзд і внесли до списку «екстремістів і терористів».

Жорстке переслідування кримських татар

Кримські татари від початку окупації зазнали жорстоких цілеспрямованих переслідувань. Багато з них бойкотували «референдум» у березні 2014 року і взяли участь в публічних протестах на підтримку статусу Криму як частини України, більшість членів Меджлісу кримськотатарського народу відмовилися співпрацювати з російською владою. Лідери Меджлісу Мустафа Джемільєв і Рефат Чубаров перебувають на території материкової України, їм заборонений в'їзд до Криму. Кримськотатарські ЗМІ закриті. Меджліс, який відкрито виступав проти окупації Криму, був оголошений в Росії екстремістською організацією і заборонений.

У своїй заяві перед Верховним судом Криму у квітні 2016 року, коли розглядали справу про заборону Меджлісу кримськотатарського народу¹⁹, заступник голови Меджлісу Наріман Джемільєв підкреслив, що Меджліс не є громадським об'єднанням, що це – виконавчий орган Курултаю кримськотатарського народу, вищого представницького органу самоврядування, і як такий він не може бути оголошений поза законом. Цей аргумент не був прийнятий до уваги при винесенні Верховним судом рішення залишити заборону без зміни. Про це розповіли співрозмовники Місії в Криму.

Члени Меджлісу і кримськотатарські активісти піддані переслідуванням і потрапляють до в'язниць. Гоніння кримських татар тривають із 2014 року і посилюються, збільшується кількість арештів за сфабрикованими звинуваченнями у тероризмі та екстремізмі, також зростає кількість повторних обшуків та рейдів у громадах кримських татар, їхніх приватних будинках і підприємствах. УВКПЛ зафіксовано 57 обшуків в 2017 році, з яких 53 були проведені на об'єктах нерухомості, що перебувають у власності кримських татар, 38 обшуків – у першій половині

¹⁹ Промова Нарімана Джемільєва під час дебатів в суді над Меджлісом / QHA media, 27.04.2016.

2018 року, з яких 30 – у домівках кримських татар²⁰.

Кількість обшуків за перші шість місяців 2018 року майже потроїлася порівняно з аналогічним періодом 2017 року, коли було зафіксовано 14 обшуків, 11 з яких стосувалися кримських татар.

Все частіше використовують звинувачення у членстві в Хізб ут-Тахрір. Нові методи полягають у розкритті «екстремістських осередків» Хізб ут-Тахрір, що призводить до одночасного арешту декількох людей. Так, вже заарештували «севастопольську групу», дві «бахчисарайських групи», «ялтинську групу» та «сімферопольську групу». Багато з обвинувачених і засуджених за «тероризм» та «екстремізм» активно брали участь в громадянській ініціативі «Кримська солідарність», яка взяла на себе функції захисту політв'язнів і поширення інформації, і вважають, що їх переслідування пов'язане із участю у правозахисному русі. Тривожить і те, що до деяких із них раніше зверталися співробітники ФСБ із пропозицією стати інформаторами, але активісти відмовилися.

Правозахисна організація «Меморіал» зазначає, що «через чотири роки після анексії Крим увійшов до трійки регіонів із наймасштабнішими переслідуваннями з боку російської влади за звинуваченням у членстві в Хізб ут-Тахрір кримських татар як групи, історично нелояльної до Росії»²¹.

Місія задокументувала численні повідомлення про рейди і обшуки у кримськотатарських селищах і про непропорційні прояви сили та методів залякування: під час рейду вулиці навколо оточують представники спецслужб в масках, озброєні автоматами, ніхто не може піти, навіть діти. У Бахчисараї під час одного такого рейду було оточено шість вулиць, а присутніх на вулицях людей фотографували та перевіряли документи.

Абдурешит Джепаров, кримськотатарський активіст, чий син і племінник були викрадені 2014 року. Фото: Центр інформації про права людини

У Сімферополі Місії розповіли про часті рейди – вони, як правило, відбуваються у четвер (населення їх називає «чистим четвергом»). Ці показові рейди, на думку співрозмовників, здійснюють з метою чинити психологічний тиск і вселити страх, подаючи сигнал, що це може статися з кожним. Під час рейдів затримують людей, які приходять, щоб продемонструвати свою підтримку родині, у якій відбувається обшук, знімають фото або передають потокове відео того, що відбувається.

Місія дізналася про численні випадки, коли людей обшукували, забирали на допит, відбирали мобільні телефони і комп'ютери, а потім відпускали, часто без пояснень, що демонструє довільний характер цих дій і відповідає визначенню переслідування. Напередодні президентських виборів у Росії багато кримських татар були запрошені на «бесіду», а насправді отримали попередження.

Як розповів Місії один із адвокатів, Заремі Куламетовій було висунуте звинувачення в «образі поліцейського», коли вона прийшла до районного відділу поліції, щоб дізнатися про долю сина, затриманого поліцією під час обшуку в їхньому

домі. Куламетову засудили до 250 годин громадських робіт, які полягали у прибиранні міського парку. Все більше людей почали збиратися там, щоб висловити їй підтримку. Поліція забрала Зарему в парку, поліцейські прийшли до неї в дім із обшуком і наклали штраф в 1000 рублів за репост відео у 2011 році. Її дочка та чоловік, які були присутні в будинку, заперечували і були притягнуті до адміністративної відповідальності.

У міру зростання активності серед жінок, все більша їх кількість зазнає переслідувань. Хоча на момент візиту Місії більшість справ були адміністративними, існує побоювання, що фемінізація репресій зростатиме і збільшиться кількість обвинувачень жінок у кримінальних злочинах.

Як з'ясувала Місія, існують також інші форми тиску, такі як погрози позбавлення батьківських прав, неможливість знайти роботу, а також більш приховані, наприклад, відключення газу та електроенергії у зимовий період, відмова в оренді приміщень, бо орендодавці бояться потрапити в немилість у служб безпеки.

Переслідування, що мають на меті придушення інакомислення, спрямовані на людей, які не залишаються

²⁰ УВКПЛ ООН. Доповідь про ситуацію з правами людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна) 13 вересня 2017 р. – 30 червня 2018 р., п.31.

²¹ Ялтинское дело о членстве в запрещённой «Хизб ут-Тахрир» / Меморіал.

байдужими, у яких є власна думка: «тих, хто не сидить вдома, ... хто першим йде і питає, що сталося». Деякі співрозмовники сказали Місії, що переслідування українців і кримських татар, в тому числі зловживання судової системи, спрямовані на те, щоб змусити їх покинути півострів. Коли мати політв'язня Володимира Балуха вирушила до слідчого ізолятора, щоб провідати сина, начальник СІЗО їй сказав: «Нехай цей виродок йде в свою Україну». Українці і кримські татари відчують, що їх переслідують за те, ким вони є: за їхню культуру, мову, релігію, ідентичність.

«Конвеєр»: роль судової системи як механізму репресій

Верховенство права практично відсутнє

Зараз у Криму верховенство права практично відсутнє, а наявна судова система страждає від браку незалежності і від домінування виконавчої влади, втім, як і вся судова система Росії. Як повідомили адвокати, суди діють справедливо в цивільних справах і в деяких адміністративних випадках, якщо

справи не є «політичними». У політично мотивованих справах судова система є одним із інструментів переслідування, вона використовується для придушення інакомислення і як засіб стримування будь-яких спроб критики режиму. Судові переслідування слідує моделі посилення тиску: переслідування розпочинають із адміністративних санкцій, непропорційно високих штрафів, з огляду на те, що багато оштрафованих мають дуже низькі доходи, потім йде адміністративне затримання; потім – попередження, а потім і кримінальне переслідування. Як впливає з численних свідчень, отриманих місією під час візиту, обвинувачення в адміністративних правопорушеннях застосовують кумулятивно (наприклад, обвинувачення в непокорі співробітникам правоохоронних органів додають до обвинувачення в організації несанкціонованого публічного заходу), що призводить до посилення санкцій.

Судді застосовують положення адміністративного і кримінального кодексу до широкого кола дій, пов'язаних із проведенням мирних зібрань, свободою слова і асоціацій, навіть у тих випадках, коли закон не передбачає санкцій, наприклад, за проведення одиночних пікетів, або застосовують закон ретроактивно щодо подій, які передували окупації або відбулися на материковій території України. Суди також часто ігнорують заяви про порушення прав людини при утриманні під вартою.

Порушення права на справедливий суд

Посилення переслідувань за етнічною та релігійною ознаками призвело до збільшення кількості кримінальних справ за звинуваченнями в екстремізмі, тероризмі і сепаратизмі. У низці випадків судовий розгляд перенесли до окружного військового суду Північно-Кавказького округу в м. Ростові, що також порушує основоположні вимоги міжнародного права до

справедливого правосуддя, бо справи цивільних осіб не повинні розглядати військові суди.

У низці вироків про застосування умовного покарання додатково застосовують «заборону на публічну діяльність» – ефективний спосіб заборонити людині висловлювати свою думку або брати участь у правозахисному русі. Особи, на яких накладено таку заборону, зобов'язані щомісячно відмічатися у відділенні поліції за місцем проживання, яка контролює дотримання заборони. За словами засуджених, що мають у вирокі таку санкцію, їм не роз'яснювали, що розуміється під «публічною діяльністю», усі спроби з'ясувати це не дають результату, вони кажуть про відсутність чітких правил, що регламентують, які дії заборонені, а які – ні. Таким чином, кримінальні звинувачення ефективно сприяють обмеженню свободи вираження поглядів і обмеженню роботи правозахисників.

Судові процеси в Криму рясніють процедурними порушеннями, відмовами в належній правовій процедурі і порушеннями стандартів справедливого правосуддя. Як розповів Місії один із адвокатів, за винятком цивільних справ, жителі Криму не можуть очікувати справедливості у своїх судах: «Якщо підключилися ФСБ та Центр Е (Головне управління з протидії екстремізму Міністерства внутрішніх справ Російської Федерації. – Прим. ред.), результат судового процесу визначено наперед. Судді сліпо приймають всю інформацію, свідчення та висновки, підготовлені органами прокуратури та слідства, і ухвалюють рішення, яких від них очікують».

Юристи Міжнародної правозахисної групи «Агора», які виступають захисниками у кримських справах, зазначають, що більшість судових процесів у Криму закінчуються обвинувальним вироком, тоді як у Росії за подібних звинувачень бувають і виправдувальні вирoki. Крім того, за екстремізм у Криму

 Конвеєр, доки його не зупинять, вимагатиме все нових і нових жертв.

застосовують суворіші покарання, ніж у Росії.

Деякі співрозмовники повідомили Місії про сфабриковані або сфальсифіковані матеріали справ. Існують приклади протоколів допитів і обвинувальних висновків, які збігаються слово в слово, змінені лише імена та дати, що вказує на використання шаблонів. Деякі з них повні фактичних неточностей, таких як неправильно зазначені імена або дати. Крім того, судді пропускають протоколи, які явно були змінені після того, як були отримані відповідачем, навіть коли адвокати показують, що у їхніх клієнтів на руках інша версія того ж документа.

Адвокати також розповіли Місії про труднощі з забезпеченням захисту своїх клієнтів за таких обставин. Існує гострий брак адвокатів захисту, і Місія дізналася, що іноді слухання у справах, які веде той самий адвокат, проводять одночасно.

Матеріали справи адвокати отримують дуже пізно; в одному випадку адвокату дали 20 хвилин на вивчення понад 100 сторінок; матеріали захисту часто ігнорують, а свідків захисту можуть відмовитися викликати до суду. Клопотання до суддів відхиляють, наприклад, клопотання про застосування заходів, не пов'язаних із позбавленням волі (домашній арешт); в одному випадку суддя відхилив клопотання про звільнення підозрюваного з-під варти до суду, хоча у того була медична довідка, що підтверджує поганий стан здоров'я. Судді адміністративного суду знадобилося 10 хвилин, щоб винести рішення про 10-добовий арешт.

Місія також дізналася, що дуже часто судді і прокурори навіть не вислуховують сторони захисту: «Вони просто сидять на слуханнях – у них вже є усі документи та рішення. Часто вони плутають дати або забувають замінити імена в документах чи застосовують неправильні статті. Все це свідчить,

що рішення прийняті заздалегідь, а судді не зацікавлені в судовому розгляді».

Під час судових слухань у справі Миколи Семени його захист заявив, що позиція Семени щодо територіальної належності Криму Україні збіглася з позицією, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН та Радою Європи, із посиланнями на міжнародні правові документи. Експерт захисту теж марно намагався пояснити суддям, що міжнародне право, яке в Росії має пріоритет над національним, дозволило Семені не погодитися з позицією російської влади щодо Криму. Судді проігнорували всі аргументи щодо конституційності і щодо норм міжнародного права. Захист також стверджував, що положення ст. 280.1 Кримінального кодексу суперечать Конституції Росії, яка гарантує свободу слова (статтю Семени було опубліковано на сторінці «думки»).

У Криму є широко розповсюдженою практика використання фіктивних та анонімних свідків. Місцеві адвокати розповіли Місії, що одні й ті ж самі свідки фігурують у різних справах. Крім того, використовують анонімних свідків, чию особу приховано від адвокатів. Коли анонімні свідки дають показання з іншого місця зміненим голосом, нерідко вони дають неправильні описи, суперечливі свідчення і повторюють текст обвинувального висновку у своїх свідченнях. Коли свідок насилу добирає потрібні слова або не може відповісти адвокату під час перехресного допиту, буває, що суддя перериває слухання або відхиляє це питання.

Істотну роль у винесенні обвинувального вироку у справах, які стосуються екстремізму та сепаратизму, відіграють оцінки «експертів». Це стосується не лише Криму – у судовій практиці РФ експертизу проводять у випадках, які вимагають «спеціальних наукових знань», і такі оцінки стали вико-

ресами, пов'язаних із екстремізмом. Також можна спостерігати появу категорії експертів зі зв'язками – як прямими, так і непрямыми – з російськими правоохоронними органами. Було відзначено, що «місія цих експертів – захищати державу, ігноруючи при цьому як професійні стандарти, так і здоровий глузд»²². Як повідомив Місії один із адвокатів, «надумані висновки «експертів», які працюють на ФСБ, можуть перетворити будь-яку невинну розмову на секретну угоду екстремістів».

Відсутність експертизи в конкретній галузі – ще одна проблема, коли, наприклад, історикам довіряють оцінювати питання у сфері релігії. Місія також дізналася про випадок, коли лінгвістичний експерт, який надав висновок про те, чи містить стаття Миколи Семени елементи підбурювання, має диплом спеціаліста китайської мови, отриманий у Владивостоці. В її оцінці було 72 орфографічних помилки, причому 20 з них – рівня початкової школи. В судовому процесі проти Ігоря Мовенка лінгвістичний експерт, який має медичний диплом, не зміг пояснити, який із п'яти встановлених критеріїв оцінки використовував при підготовці оціночного висновку.

У більшості випадків судові засідання у Криму проводять у відкритому режимі. Однак Місія дізналася, що присутність спостерігачів і слухачів на судових засіданнях не заохочується і судді на власний розсуд дозволяють або забороняють журналістам фотографувати або робити записи.

У Ростові судовий розгляд відбувається у невеликому залі, і, як наслідок, багато родичів, які змушені долати довгий шлях із Криму, не можуть бути присутніми на судовому засіданні. «Клітки» для підозрюваних замінені скляними коробками без вентиляції. У Криму слухання у таких справах також

²² Dmitry Dubrovsky. Experts for hire: how independent analysts create crimes for Russian law enforcement / Open Democracy 1.12.2017.

проводять у невеликих залах, навіть коли великі зали в будівлі суду є вільними, а клопотання адвокатів замінити зал засідання відхиляють.

Жахливі умови утримання під вартою

За даними адвокатів, родичів політв'язнів і осіб, які перебували певний час в ув'язненні, умови утримання під вартою в Сімферопольському слідчому ізоляторі (СІЗО) є жахливими. СІЗО переповнений, там перебувають по вісім осіб у камері 3х3 м, заарештовані сплять по черзі, їх розміщують із хворими. Камери повні клопів, тарганів та мишей. В'язням відмовляють у доступі до медичної допомоги. У разі хвороби затриманий, який звертається по медичну допомогу, змушений чекати на візит лікаря декілька днів. В'язні скаржаться на проблеми з зубами: для того, щоб в СІЗО потрапив стоматолог, установа повинна зробити запит, що в ізоляторі немає необхідного обладнання, але цього не роблять. Практично у всіх великі проблеми зі шлунком. Лікарі не дають необхідних медичних призначень, тому є проблеми з передачею

необхідних ліків до ізолятора. Місія зафіксувала випадки, коли затримані померли без належної реакції з боку співробітників СІЗО. Адміністрація нерідко відмовляється приймати посилки з ліками для в'язнів.

Також в СІЗО були зафіксовані випадки повішення. У квітні 2018 року щонайменше чотири людини загинули неприродною смертю. Офіційна версія – самогубство, але незалежне розслідування проведене не було²³. Місія також отримала інформацію про умови перевезення осіб, яких тримають під вартою, які можна розцінювати як жорстокі і нелюдські²⁴, включаючи дуже малий замкнутий простір у тюремних фургоні для транспортування до ізолятора. Під час перевезення були випадки, коли затриманих били або лякали собаками.

Сім'ї політв'язнів переживають труднощі

Місія в Криму зустрілася із родичами затриманих і ув'язнених російською владою, серед них – з багатьма жінками і матерями, членами родин політичних в'язнів. Деякі з жінок приходили на зустрічі з дітьми, бо не було кому подбати про них (багато з їхніх батьків перебувають у місцях позбавлення волі). Всі вони казали про труднощі і дискримінацію.

Сім'ї вкрай обмежені у можливостях спілкування з в'язнями і в отриманні побачень. Часто єдиний спосіб отримати інформацію про близьку людину – це контакти в'язнів із адвокатами. Процедура подачі клопотань про побачення складна; слідчий у справі повинен направити листа до СІЗО, члени сім'ї повинні особисто прийти туди, щоб дізнатися, чи надано дозвіл, інформація телефоном не надається. Прохання з помилками відхиляються. Членам родин перших затриманих із так званої «бахчиса-

райської групи» впродовж перших 10 місяців не давали побачень без пояснень причин відмови.

Судові справи розслідують довго, процеси затягують, а відмови в побаченнях родичі відчувають як форму психологічного тиску. Їм доводиться долати великі відстані, щоб потрапляти на побачення або на судові засідання, зокрема, у справах, які перенесені на територію Російської Федерації, до Ростова-на-Дону. Жінки проводять багато часу в дорозі, щоб отримати дозвіл на побачення і привезти продовольчі передачі в'язням, у них залишається мало часу, щоб піклуватися про сім'ю.

Від переслідування і затримання батьків особливо потерпають діти. Місії повідомили, що деякі діти не бачили своїх батьків понад рік та іноді зазнають цькування у школі, пов'язаного з їх батьками. Також вони стають свідками обшуків і рейдів. Один хлопчик після проведеного у них вдома обшуку ще довго питав бабусю: «Чи можуть повернутися погані люди?». Діти, які пережили такі ситуації, потребують психологічної підтримки. Як сказала Місії одна з матерів, «вони пам'ятатимуть про це все своє життя». За словами родичів, до затримання ті, хто перебуває в ув'язненні, мали гарну роботу або успішно вели бізнес. Це лікарі, юристи, вчителі. Тепер їхні сім'ї переживають економічні труднощі, в тому числі у зв'язку з тим, що всіх в'язнів внесено до «списку екстремістів і терористів». За словами дружини одного з фігурантів політично мотивованих кримінальних справ, їй знадобився рік часу, щоб отримати довіреність на розпорядження майном і мати можливість здавати в оренду стоматологічний кабінет, який оформлений на чоловіка, а це – єдине джерело доходу сім'ї. Після того, як Марлен Асанов був затриманий і звинувачений, припинило діяти кафе, власником якого він був у Бахчисарай. Родина і працівники залишилися без доходу. Сім'ї також зазнають

Надумані висновки «експертів», які працюють на ФСБ, можуть перетворити будь-яку невинну розмову на секретну угоду екстремістів.

²³ У СІЗО Сімферополя в квітні 4 людини померли неприродною смертю / Кримська правозахисна група, 19.04.2018.

²⁴ Див. рішення Європейського суду з прав людини у справах Ідалов проти Росії (Заява № 5826/03), 22 травня 2012 р. та Кавалеров та інші проти Росії, Заява № 55477/10 та 7 інших, від 4 травня 2017 р.

труднощів із доступом до соціальних послуг. Місія задокументувала випадки відмови у виплаті допомоги з догляду за дитиною, бо був потрібний дозвіл батька, який був в ув'язненні, а також численні випадки, коли родичі ув'язнених втратили роботу після арештів («ми не хочемо мати проблем»). Однак є багато людей, які приватно висловлюють підтримку цим сім'ям, а також допомагають їм матеріально.

Нагнітання атмосфери страху

Репресії посилюються

Репресії в Криму посилюються і ширяться. Як розповіли членам Місії, переслідують не лише активістів. Їхні сім'ї або будь-хто, хто надає їм допомогу або підтримку, проявляє солідарність, ризикує зазнати поліцейських і судових переслідувань та санкцій. Хоча головною метою репресій, як і раніше, залишаються кримські татари, українці та ті, кого вважають проукраїнськи налаштованими, а також і ті, хто виступають проти анексії, тепер репресії зачіпають і інших. Наприклад, тих, хто підтримував анексію або не виступав відкрито проти неї, і навіть росіян, які переселилися до Криму після 2014 року, учасників російських громадських рухів і політичних партій, включаючи анархістів і комуністів.

Ілля Большедворов, антикорупційний активіст. Фото: Центр інформації про права людини.

Лариса Китайська, блогерка з Ялти. Фото: Центр інформації про права людини

Переслідування соціально активних громадян

Після окупації Валерій Большаков, колишній керівник Союзу робітників Севастополя, вступив до російської лівої партії «Російський об'єднаний робітничий фронт» («РОТ Фронт») і публічно критикував політику влади та правоохоронних органів. Під час візиту Місії він очікував суду за звинуваченням у екстремізмі і розпалюванні ненависті (статті 280 і 282 КК РФ) і був внесений до «списку екстремістів та терористів».

У березні 2017 року громадські активісти Дмитро Кісієв та Олексій Єфремов закликали до проведення одиночних пікетів та онлайн-протестів на підтримку антикорупційних мітингів, організованих Олексієм Навальним по Росії. Їх було затримано і засуджено до адміністративних арештів та штрафів за організацію «несанкціонованих мітингів» і за спротив співробітникам поліції. Відтоді їх залякували і на них здійснювали напади, Кісієва виключили з університету. Напередодні президентських виборів у березні 2018 року до його

дому прийшли з обшуком у зв'язку з «провокаціями перед виборами»²⁵.

Члени Місії спілкувалися з Іллею Большедворовим, який переїхав до Криму з Іркутська (Росія) після окупації. Будучи активістом руху по боротьбі з корупцією, в Іркутську він допомагав людям повернути незаконні комісійні з банків. У Сімферополі він почав працювати юрисконсультантом компанії, яка орендувала занедбаний кінотеатр і використовувала його як закритий ринок. Кінотеатр підлягав реконструкції, але торговців вигнали, і договір оренди було розірвано. Коли муніципалітет в односторонньому порядку розірвав договір оренди і видав наказ про закриття ринку, він підтримав протест торговців проти закриття. Большедворов керує громадською ініціативою, яка підтримує жертв корупційних дій. Влада відхиляє більшість клопотань, які подаються в рамках ініціативи і стосуються проведення мирних зібрань, або надає дозвіл на проведення зібрань лише за межами міста, де немає людей. Підстави для відмови в проведенні зібрань – формальні, наприклад, те, що площа місця, про яке запитують, є занадто малою. Як сказав Місії Большедворов, реальною причиною відмов є те, що влада знає, що публічний захід є «демонстрацією сили» і дозволяє обмінюватися інформацією, а також засвідчує, що багато жителів незадоволені. На кожному зібранні, навіть дозволеному владою, він побоюється адміністративних санкцій. Большедворов зазначає, що в Іркутську зібрання організовувати було легше, і в цілому клімат був вільнішим.

В контексті дій його групи проти конфіскації землі, за яку майже 30 родинам було виплачено символічну компенсацію, сума якої не відображала реальної вартості їхнього майна, глава Криму Сергій Аксьонов подав позов за дискредитацію і вимагає відшкодування морального збитку в розмірі 1,5 млн. рублів, оскільки Большедворов публічно заявляв про участь Аксьонова та його родини в незаконних оборах із землею. Кримінальну справу порушено стосовно Фазіла Ібраїмова,

кримського татарина, який виступав за те, щоб узаконити дії самозахоплення кримськими татарами земель, замість вилучених у них під час радянської влади. Його засудили до умовного терміну за статтею «шахрайство».

Ілля Большедворов – не єдиний, проти кого порушили судові справи за антикорупційну громадську активність. Дмитро Джигалов і Олег Семенов також переїхали до Криму після 2014 року. Бюро з боротьби із корупцією, яке вони відкрили в Судакі, займалося питаннями незаконного будівництва та управління сміттєвим полігоном у місті. Обом висунули звинувачення за ст. 282 (розпалювання ненависті) Кримінального кодексу РФ у зв'язку з тим, що Жигалов нібито «образив болгар». Жигалов був оштрафований на 320 тис. рублів.

Як засвідчують ці випадки, судове переслідування направлено проти соціально активних громадян, незалежно від їх політичних поглядів. Багато зі співрозмовників Місії вважають, що репресії не зупиняться, а триватимуть і захоплюватимуть нові групи людей. Той, хто має хоч найменшу громадянську позицію з суспільних питань, потрапляє до поля зору окупаційної влади.

Також декілька співрозмовників розповіли Місії, що невдоволення жителів зростає незалежно від їхнього ставлення до окупації Криму. Звичайні громадяни розгублені і дезорієнтовані. Серед тих, хто підтримував окупацію, є відчуття, що обіцянки не виконують. Ті, хто переїхав до Криму з Росії, починають відчувати розчарування, – умови життя інші, легше опинитися у конфлікті із законом. Деякі з співрозмовників зазначали, що жителі Криму не мають однакових соціальних та економічних прав порівняно з жителями Росії. У Криму не працюють основні російські банки, оператори мобільного зв'язку (за винятком МТС), ускладнене ведення бізнесу, особливо малого й середнього. Відзначається значне зростання цін на продукти харчування, товари повсякденного попиту, на промислові товари, нерухомість. При цьому доходи кримчан залишаються на низькому рівні.

 Крим був політично активним регіоном із власним менталітетом, а зараз, – ніби якимось газом всі надихалися, – всі замовкли, тиша, як на цвинтарі.

²⁵ Кримський прихильник Навального Єфремов повідомив про обшук у квартирі активіста Кісієва / Крим. Реалії, 1.03.2018.

Пам'ятник Новгородському Кирилівському полку, який був розміщений в Генуезькій фортеці, прибув до Судака після окупації Криму Росією. Фото: Центр інформації про права людини

У зв'язку з цим багато хто відчуває себе громадянами «другого сорту»

«Крим був політично активним регіоном із власним менталітетом, а зараз, – ніби якимось газом всі надихалися, – всі замовкли, тиша, як на цвинтарі», – розповів Місії один зі співрозмовників, кажучи про атмосферу непевності й страху в Криму.

Місія чула від різних співрозмовників, що атмосферу страху підживлює влада, а недовіра захожується. Підконтрольні окупаційній владі ЗМІ поширюють пропаганду, розпалюють ненависть і повідомляють про події, яких не було, наприклад, про те, що знайшли зброю під час рейдів, а фотографії беруть з інших джерел. Люди бояться вільно розмовляти з журналістами, і навіть у випадкових розмовах вони побоюються, що наразяться на інформаторів влади. Крім того, деякі співрозмовники повідомили Місії, що в школах і державних установах керівництво зобов'язали виявляти «екстремістів»; у школах батьків «підозрілих» дітей запрошують «на бесіду».

Заміщення населення і депортація

Багато співрозмовників казали про приховані демографічні зміни. Після окупації стався серйозний приплив військових і цивільних службовців та їхніх сімей з Росії. Все частіше росіяни переїжджають до Криму, залучені стимулами – їм пропонують житло і роботу. Деякі співрозмовники вважають це додатковим приводом витіснити жителів Криму, звільняючи робочі місця і житло. У містах з'явилися численні будівельні об'єкти, в тому числі нові житлові комплекси. За даними ММІПЛУ, депортації тривають. Так, у 2017 році (з реєстру судової канцелярії РФ) було ухвалено 512 постанов про депортацію, з яких щонайменше 287 стосувалися громадян України²⁶.

Одночасно існує прихована форма дискримінації – людей звільняють із роботи. Такі «чистки», наприклад,

відбуваються у школах, де на директорів чинять тиск, щоб вони звільняли «ненадійних» вчителів. Місія дізналася, що все частіше звичайні люди при замовленні таксі просять приїхати «водія-слов'янина».

Ніхто з активістів не відчуває себе в безпеці у Криму. Як один із них сказав Місії, останні чотири роки «день починається з того, що дивишся у вікно, чи не прийшли за тобою; ввечері, йдучи з роботи, думаєш, чи потрапиш додому».

Будь-який активний громадянин привертає увагу влади – і ті, хто жив в Криму до окупації, і ті, хто переїхав до Криму після окупації, незалежно від поглядів та політичних ідей.

²⁶ УВКПЛ ООН. Доповідь про ситуацію з правами людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна) 13 вересня 2017 р. – 30 червня 2018 р., п. 77.

ВОЛОДИМИР БАЛУХ

П'ять років в'язниці за підняття українського прапора

Засуджений до п'яти років ув'язнення і штрафу в 10 тис. рублів, Володимир Балух був фермером у селі Серебрянка на півночі Криму, де він мешкав із дружиною і матір'ю. Володимир не схвалював окупації Криму, не приходив до своїх поглядів і не став знімати український прапор із даху власного будинку. Він також не звертався по російське громадянство. У 2015 році поліція двічі приходила до нього з обшуками. Навесні обшук був проведений нібито у зв'язку із пошуком вкрадених запчастин трактора. Повернулися в листопаді під приводом пошуку вкраденого автомобіля. Цього разу Балуха побили. Винесли адміністративне покарання за «відмову підкоритися наказові поліції» у вигляді адміністративного арешту строком на 10 днів, було порушено кримінальну справу за «образу представника влади» (ст. 319 КК РФ), за якою його згодом було засуджено до 320 годин примусових робіт. Після цього Володимир Балух знову підняв український прапор і встановив на будинок табличку «улиця Героїв Небесної Сотні» [Небесна сотня – образна назва загиблих протестувальників під час Євромайдану в Києві взимку 2014 року. – Прим. ред.]. За два тижні співробітники ФСБ прийшли з обшуком, під час якого «знайшли» боєприпаси на горіщі. Балуха було заарештовано і звинувачено в незаконному зберіганні зброї (ст. 222.1 КК РФ). 8 грудня 2016 року Володимира Балуха відправили до Сімферопольського СІЗО.

Його дружина і його мати розповідають про день арешту: «Вони прибули о 6.30 ранку, 16 осіб. Піднялися на горіще і «знайшли» боєприпаси – 89 патронів. Горіще велике. Вони знайшли патрони за п'ять хвилин». Мати Володимира Наталія Балух вважає, що справжня причина переслідування –

позиція її сина проти окупації Криму та український прапор.

Поки Володимир перебував у попередньому ув'язненні, з ініціативи начальника ізолятора тимчасового тримання в Роздольному проти нього було порушено ще одну справу за «насильство відносно представника влади» (ст. 318 КК РФ), перекваліфіковане у грудні 2017 року в «дезорганізацію діяльності установ, що забезпечують ізоляцію від суспільства» (ст. 321 КК РФ), за що він був засуджений до 3 років позбавлення волі. Після відбування одного року в СІЗО, Володимира Балуха в грудні 2017 року помістили під домашній арешт, але в січні 2018 року знову посадили. Володимир подав апеляції проти цих вироків. У березні 2018 року Верховний суд Криму залишив чинним вирок у справі про незаконне зберігання боєприпасів. На знак протесту Балух оголосив голодування, яке тримав до жовтня 2018 року.

Інтерв'ю з Місією відбулося, коли Володимир все ще продовжував голодування. У його дружини і матері не було інформації про стан його здоров'я. Прохання про побачення необґрунтовано відхиляли. Дружина і мати отримують інформацію через адвоката, який повідомив їм, що стан Володимира погіршується. Після першого арешту мати лише двічі бачила його.

Їхнє життя змінилося. Зачувши звук проїжджаючого автомобіля або гавкіт собак, вони щоразу бояться нових обшуків. Рідні Балуха переживають ізоляцію і скруту, бо Володимир «утримував сім'ю і господарство». Його дружина Наталія позбавлена можливості працювати: у школі, куди вона намагалася влаштуватися, їй дали

зрозуміти, що їм не потрібні проблеми. Раніше в селі всі жили дружно, а тепер багато хто виїхав на материкову частину України, в тому числі й ті, хто підтримував Володимира. «У селі все ще є люди, які підтримують його, але вони мовчать. Їм доводиться мовчати: у них є сім'ї і діти, і вони бояться наслідків», – сказала мати Володимира Наталія. – Люди відводили очі, коли проводилися обшуки, ніхто не прийшов». Після першого обшуку в їхньому будинку поліція також чинила тиск на їхніх родичів і друзів, проводила обшуки в їхніх будинках. Відтоді хрещений батько Наталії припинив з нею спілкуватися.

Ініціатива «Кримська солідарність» та українські активісти у Криму надають родині Балуха підтримку і привозять продукти. З України вони отримують юридичну допомогу та допомогу в організації передач Володимиру до СІЗО. І родина Балуха вдячна за це. Але і його дружина, і мати втратили надію, що для їхньої родини щось зміниться на краще.

Мати хоче, щоб Володимир поїхав в Україну після звільнення з ув'язнення: «Тут для нього життя немає». Сама ж планує залишитися в Криму.

 Вони не могли заарештувати його за прапор, тому сфабрикували звинувачення.

НАТАЛІЯ БАЛУХ, мати Володимира Балуха (ліворуч), поруч із учасницею Місії Тетяною Ревяко. Фото: Тетяна Ревяко.

ЕМІР-УСЕЇН КУКУ

Перед загрозою провести 20 років у російській в'язниці

Емір-Усеїн Куку, який нині перебуває за ґратами під загрозою 20-річного ув'язнення, раніше працював інспектором з економіки в адміністрації міста Ялта і був активним членом місцевої кримськотатарської громади. Після окупації Криму став захисником прав людини.

У жовтні 2014 року Емір-Усеїн Куку приєднався до Кримської контактної групи з прав людини – громадянської ініціативи, яка документує випадки зникнення, контролює розслідування насильницьких зникнень і підтримує родичів викрадених людей. Декілька разів із Куку зв'язувалися співробітники ФСБ і намагалися завербувати його як інформатора, але він відмовився співпрацювати.

20 квітня 2015 року співробітники ФСБ здійснили обшук у будинку Куку після невдалої спроби викрасти його. По дорозі на роботу Емір-Усеїн помітив двох чоловіків у штатському в мікроавтобусі, припаркованому біля його будинку і, коли ці люди почали наблизитися до нього, він зрізав шлях і вибіг на головну дорогу. Його затримали, зігнувши руки за спину і нахиливши обличчям вперед, але зібрався великий натовп людей, які стали свідками цієї сцени. Куку заштовхали до фургона і відвезли до Управління ФСБ в Ялті, а потім повернули додому. По дорозі його знову побили, викрадачі проклинали його за те, що «покликав сюди всіх цих людей». Як описала сцену його дружина, двір заповнили поліцейські машини, в них сиділи люди в масках і з автоматами. Еміра-Усеїна привезли в наручниках. Після побиття у нього були синці. Під час обшуку його допитував офіцер ФСБ без маски, який погрожував йому: «Не будеш співпрацювати, підеш по тероризму!».

Наступного дня Куку опублікував в мережі фотографії слідів побиття і заяву, щоб у разі зникнення його шукали у Ялтинському управлінні ФСБ. Також він звернувся до лікаря і отримав медичну довідку про побої, з якою вирушив до відділення поліції за місцем проживання, щоб подати позов. Йому відмовили в порушенні кримінальної справи за його заявою.

У наступні місяці Еміра-Усеїна Куку декілька разів викликали на допит, в тому числі до Військового управління Слідчого комітету у м. Ялта. Його дружина сказала Місії, що щоразу, коли він запізнювався з роботи, вона дуже непокоїлася. Вони обговорювали виїзд з півострова, але Емір-Усеїн сказав, що не зробив нічо-

го поганого і тому не буде «тікати». 3 грудня Куку викликали до Слідчого комітету м. Ялта і повідомили, що він перебуває під слідством у кримінальній справі за публікацію екстремістських матеріалів у соціальних мережах.

11 лютого 2016 року до їхнього будинку знову прийшли з обшуком. О 7 годині ранку в двері вломилися люди в масках з автоматами. Еміра-Усеїна відвезли. Відтоді він перебуває в ув'язненні. На наступний день його звинуватили у членстві в Хізб-ут-Тахрір і помістили до слідчого ізолятора, одночасно з трьома іншими кримськими татарами – «ялтинською групою». У квітні ще два члени місцевої кримськотатарської громади були заарештовані за належність до цієї «групи», яка нібито планувала «повалити конституційний лад». Куку разом з іншими заарештованими було пред'явлене звинувачення у скоєнні злочинів за ст. 205.5 (ч. 2) Кримінального кодексу Російської Федерації (участь у діяльності терористичної організації) із максимальним покаранням у вигляді позбавлення волі строком на 20 років за ст. 35 (ч. 2), ст. 30 (ч. 1) і ст. 278 Кримінального кодексу Російської Федерації (підготовка насильницького захоплення влади, організованого групою осіб за попередньою змовою) із максимальним покаранням у вигляді позбавлення волі строком на 10 років.

Майже через два роки під арештом в Сімферопольському СІЗО, у грудні 2017 року, підслідних перевели в Ростов, на територію Російської Федерації. 14 лютого 2018 року їм було пред'явлене звинувачення в організації або сприянні діяльності терористичної групи, а також у спробі насильницького захоплення влади.

“Спочатку почали регулярно зникати молоді люди. Потім розпочалися арешти. У певному розумінні ми всі очікували, що це станеться.”

МЕР'ЕМ КУКУ,
дружина Еміра-Усеїна Куку

Після арешту переслідування родини тривали. У березні 2016 року невідомий підійшов до сина Куку перед школою і сказав, що його батько потрапив до «поганої компанії» і відправиться до в'язниці. Незабаром після цього інспектор у справах неповнолітніх зв'язався з його дружиною Мер'єм з питанням про те, як батько дозволив своєму синові бути одному на вулиці перед школою. Школу відвідали з проханням надати інформацію про дітей і батьків; послідували погрози позбавити батьків батьківських прав.

За час перебування в СІЗО в Сімферополі Емірові-Усеїну дозволили лише одне побачення з родиною. Безліч прохань про побачення відхиляли. Тепер, коли Емір-Усеїн Куку перебуває в Ростові, набагато легше отримати дозвіл на відвідування, і Мер'єм вважає, що умови утримання там кращі.

Судовий розгляд зараз йде в Північно-Кавказькому окружному військовому суді, але він затягується; в серпні суддя повернув справу на дорозслідування, бо, на його думку, є два, а не один «організатор» «ялтинської групи» – це означає, що ще одній людині з групи загрожує суворіший вирок.

Мер'єм сказала Місії, що, коли насильницькі дії, які послідували за встановленням контролю РФ над Кримом, почали зменшуватися, «ми думали, найгірше позаду ... так нам здавалося». З моменту арешту чоловіка, і навіть зараз, якщо на вулиці рано-вранці лунає шум, вона кидається до вікна: «Вони забирають найкращих з нас».

Мер'єм Куку, дружина Еміра-Усеїна Куку. Фото: Центр інформації про права людини

Особові документи Еміра-Усеїна Куку. Фото: Центр інформації про права людини

ДОСТУП ДО КРИМУ

Поїздка Місії

Члени Місії Домів прав людини в'їхали до Криму через один із трьох чинних контрольних пунктів в'їзду-виїзду (КПВВ) на тимчасово окуповану територію України. Отримавши листа підтримки від Міністерства з питань тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб України (МТОВ), зібравши усі необхідні документи, іноземні учасники Місії подали заявки до Державної міграційної служби в м. Києві на отримання спеціального дозволу на в'їзд і отримали його через три дні. Процедура отримання дозволу на в'їзд до Криму для іноземних громадян встановлено Порядком в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, затвердженим Кабінетом Міністрів України Постановою № 367 від 4 червня 2015 року²⁷.

Маршрут Місії до Криму пролягав з Києва залізницею до селища Новоолексівка в Генічеському районі Херсонської області України. КПВВ із Кримом члени Місії перетнули у пункті пропуску Чонгар, який того дня був єдиним відкритим пунктом в'їзду до Криму, оскільки Держприкордонслужба України призупинила роботу пунктів пропуску «Каланчак» і «Чаплинка» через небезпечну екологічну ситуацію, що склалася неподалік від адміністративного кордону на території Кримського півострова, в Армянську. Це дозволило учасникам Місії на власному досвіді пройти всі етапи доступу на територію окупованого Криму із дотриманням законодавства України.

Введення Російською Федерацією у порушення Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 68/262 фактичного державного кордону на території України на в'їзді до окупованого Криму негативно позначилося на свободі пересування між підконтрольною урядові України територією та

Кримським півостровом, що призвело до виникнення складного набору правових обмежень, як з боку Російської Федерації, так і з боку України та ускладнило життя простих людей.

Згідно з українським законодавством, громадяни України мають право на вільний і безперешкодний доступ до Криму²⁸. Однак із часом на КПВВ з окупованим Кримом фактично поширилася низка правил та норм, що регулюють проходження державного кордону, наприклад, митні правила провезення особистих речей і товарів²⁹.

Після окупації Криму і створення Російською Федерацією «кордону» на в'їзді до Криму, 25 квітня 2014 року українська влада закрила всі пункти пропуску державного кордону на окупованих територіях³⁰ і створила три контрольних прикордонні пункти в'їзду на тимчасово окуповану територію і виїзду з неї. З початку 2015 року українська сторона з метою підвищення рівня національної безпеки ввела прикордонний режим на території окремих районів Херсонської області на в'їзді в окупований Крим³¹.

Труднощі доступу з українського боку

У період з березня до грудня 2014 року Україна припинила рух громадського транспорту

і пряме транспортне сполучення з півостровом, в тому числі морське і повітряне сполучення. Рух залізничного та автобусного транспорту між материком і півостровом Крим був призупинений у грудні 2014 року. Па-

сажирські поїзди до Криму зупиняються в населених пунктах Херсонської області (Новоолексівка та Херсон). Нині функціонують три контрольні пункти пропуску до окупованого Криму: Чонгар, Каланчак та Чаплинка. Їх перетин можливий лише пішки або у приватних транспортних засобах. У кожній точці перетину є нейтральна зона – від 800 метрів до двох кілометрів³² між українським і російським пунктами пропуску. Люди перетинають пункти пропуску з різних причин, в тому числі з метою візиту до родичів з обох боків, для навчання на материк, отримання українських документів (свідоцтва про народження і смерть, паспорт, інших) і з інших мотивів. Призупинення руху громадського транспорту з окупованою територією особливо зачіпає найвразливіші та економічно незахищені верстви населення. Поїздка до КПВВ з Кримом забирає багато часу і коштує дорого. Основні труднощі, які відчувають люди на контрольно-пропускних пунктах, – довгі черги та відсутність інфраструктури³³. У липні 2018 року українська влада виділила понад 105 млн. грн. на поліпшення об'єктів інфраструктури в контрольних пунктах в'їзду-виїзду «Каланчак» і «Чонгар»³⁴.

Доступ до Криму іноземців та осіб без громадянства регулюється порядком, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) від 4 червня 2015 року № 367³⁵. У постанові міститься перелік осіб, які можуть отримати дозвіл на в'їзд до Криму, і умов отримання такого дозволу. Наприклад, це такі підстави, як проживання в Криму родини та близьких родичів; смерть члена родини; володіння майном на півострові, за наявності відповідних

²⁷ Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї / Постанова Кабінету Міністрів України № 367 від 4 червня 2015 р.

²⁸ Закон України № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р.

²⁹ Закон України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України»

³⁰ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 424-р «Про тимчасове закриття пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю».

³¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2015 р. № 38 «Деякі питання підвищення рівня національної безпеки України»

³² Тематичний звіт Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні «Свобода пересування через адміністративний кордон з Кримом» (21 червня 2015 року).

³³ «Пункти пропуску із АР Крим потребують належного облаштування», – правозахисники / Українська Гельсінська спілка з прав людини, 22.02.2018.

³⁴ С. Громенко. Додому без перешкод: якими будуть пункти пропуску на адмінкордоні з Кримом / Крим. Реалії, 10.06.2018.

³⁵ Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї / Постанова Кабінету Міністрів України № 367 від 4 червня 2015 р.

документів, виданих українськими органами влади, які це підтверджують. Крім того, постанова КМУ передбачає, що іноземці зобов'язані подати до Державної міграційної служби України заяву з відповідними документами для отримання спеціального дозволу на в'їзд до Криму, а також містить вимогу, щоб іноземці в'їжджали до Криму лише з території України. Іноземним громадянам, які порушують правила в'їзду до Криму, заборонений в'їзд в Україну терміном на три роки, і законодавство передбачає адміністративні та кримінальні санкції. Прийнята пізніше поправка до цього порядку розширила перелік категорій іноземців, які мають право на отримання дозволу: до списку були включені представники міжнародних місій з прав людини, а також іноземні журналісти³⁶.

Незважаючи на те, що постанова забезпечує доступ до Криму міжнародним спостерігачам за дотриманням прав людини, проте процедури отримання такого дозволу є складними і затягнутими. Дозволи для іноземців, представників міжнародних та зарубіжних неурядових організацій та міжнародних місій з прав людини підлягають попередньому узгодженню з Міністерством з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, а для журналістів – із Міністерством інформаційної політики України. Заявники не можуть звертатися за дозволами через інтернет або з-за кордону через консульства України, а повинні в'їжджати в Україну та особисто подавати заяви до Державної міграційної служби, додаючи весь пакет документів і заповнених форм українською мовою. Відповідно до порядку, процес обробки заяви і видачі дозволу займає до п'яти днів. Такі бюрократичні процедури ускладнюють роботу, тягнуть за собою додаткові фінансові та часові витрати і можуть відштовхнути іноземних пра-

³⁶ Про внесення змін до Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї / Постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2015 р. № 722.

В'їзд до Криму. Фото зроблене біля КПВВ Каланчак-Армянськ. Фото: Тетяна Ревяко

возахисників і журналістів. Крім того, такий порядок унеможливує екстрені і короткі поїздки до Криму з метою висвітлення подій в момент, коли вони відбуваються, або з метою моніторингу судових процесів.

Серйозні перешкоди в доступі до Криму у зв'язку із російським контролем

У той же час суттєві перешкоди в доступі на територію Криму створює влада РФ, яка фактично контролює доступ до Криму і поширила на його територію дію свого законодавства. Так, окупаційна влада накладає обмеження на в'їзд та перебування на півострові, що суперечить міжнародному праву і порушує право на свободу пересування.

Часто людей зупиняють і піддають тривалим допитам та оглядам особистих речей при в'їзді або виїзді з Криму – зокрема, українських активістів, журналістів, прихильників та членів Меджлісу кримськотатарського народу, але не лише їх. Як повідомляла УВКПЛ, в листопаді 2017 року сім жінок – кримських татарок, чий чоловіки перебувають під слідством за статтями

КК РФ в Криму, при поверненні з материка було затримано та допитано, допити тривали по декілька годин³⁷.

Супротивникам і критикам окупації заборонений в'їзд до Російської Федерації і, отже, вони не можуть отримати доступ до Криму, як наприклад, лідери Меджлісу Мустафа Джемілєв та Рефат Чубаров, а також директор кримсько-татарського інформаційного агентства QNA Ісмет Юксель³⁸.

Жителі Криму, які не хотіли або не могли отримати російське громадянство, вважаються «іноземцями» і ризикують бути покараними за ст. 18.8 КоАП РФ (порушення правил в'їзду або режиму перебування). Стаття передбачає, серед іншого, накладення штрафів та депортацію. Між липнем 2014 року і травнем 2018 року судові органи окупованого Криму винесли 9538 постанов про накладення санкцій і про депортації³⁹.

³⁷ УВКПЛ ООН. Доповідь про ситуацію з правами людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна). 13 вересня 2017 р. – 30 червня 2018 р., п. 38.

³⁸ «Півострів страху»: хроніка окупації і порушення прав людини в Криму / Під загальною редакцією О.Скрипник та Т.Печончик. – Київ: КБЦ, 2016. – С. 94.

³⁹ Crime beyond Rules: Forcible Expulsion of the Civilian Population from the Occupied Territory by Russia. – С. 27.

МІЖНАРОДНА ЗАКОНОДАВЧА БАЗА

27 березня 2014 року Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Резолюцію № 68/262 про територіальну цілісність України, якою підтверджено прихильність ООН суверенітету та територіальній цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах. Резолюцією № 71/205 від 19 грудня 2016 року Генеральна Асамблея ООН визнає ситуацію у Криму окупацією, яка підпадає під дію Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року, та закликає Російську Федерацію дотримуватися зобов'язань, покладених міжнародним правом на державу-окупанта. Незмінність цієї позиції було повторно задекларовано в Резолюції Генасамблеї № 72/190 від 19 грудня 2017 року.

Європейські регіональні організації також заявили, що не визнають референдуму і спроби анексії Криму. 21 березня 2014 року було прийнято висновок Венеціанської комісії⁴⁰, в якому «референдум» у Криму було визнано нелегітимним. У квітні 2014 року Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) прийняла рішення призупинити право голосу делегації Російської Федерації⁴¹.

Як ЄС, так і Рада Європи відтоді неодноразово засуджували окупацію і висловлювали стурбованість ситуацією з правами людини у Криму. У червні 2018 року ПАРЄ було прийнято резолюцію, яка закликає Російську Федерацію невідкладно звільнити всіх українських в'язнів у Російській Федерації та у Криму за політично вмотивованими або сфабрикованими справами⁴².

Україна не ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС). Однак 17 квітня 2014 року уряд України подав заяву відповідно до ст. 12(3) Статуту, якою приймає юрисдикцію МКС щодо злочинів, скоєних на її території в період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. Потім 8 вересня 2015 року було подано другу заяву, яка стосується періоду з 20 лютого 2014 року і далі. У 2016 році Офіс прокурора МКС встановив, що ситуація у Автономній Республіці Крим та м. Севастополь є окупацією, і ухвалене рішення, що при проведенні аналізу Офіс прокурора застосовуватиме міжнародне право збройних конфліктів⁴³.

У січні 2017 року Україна подала заяву до Міжнародного суду ООН проти Російської Федерації у зв'язку з імовірними порушеннями положень Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (КЛРД)⁴⁴. Постанова Суду від 19 квітня 2017 року каже, що стосовно КЛРД «Російській Федерації слід, до ухвалення остаточного рішення у справі, утримуватися від підтримки або введення заходів, які обмежують здатність громади кримських татар зберігати свої представницькі установи, в т. ч. Меджліс. Крім того, Російська Федерація повинна забезпечити доступність освіти українською мовою»⁴⁵.

Також у 2014 році і в серпні 2018 року Україна подала заяви з питання Криму до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) відповідно до ст. 33 Європейської конвенції з прав людини⁴⁶ щодо затримання, кримінального переслідування і засудження громадян України за звинуваченнями у членстві в організаціях, заборонених законодавством РФ, розпалюванні ненависті або підбурюванні до насильницьких дій, військових злочинах, шпигунстві і тероризмі⁴⁷. Крім того, фізичними особами в ЄСПЛ було подано ряд заяв щодо Криму; лише за перші місяці окупації в суд були передані 20 справ⁴⁸. У липні 2015 року Конституційний суд Російської Федерації ухвалив, що РФ не зобов'язана виконувати рішення Європейського суду з прав людини, якщо вони суперечать Конституції РФ⁴⁹.

З часу початку окупації питання Російської Федерації розглядали Комітет ООН з прав людини⁵⁰, Комітет з ліквідації расової дискримінації⁵¹ та Комітет проти тортур⁵². Усі три комітети відзначили «фактичний контроль» РФ на території Криму, заявили, що Росія має зобов'язання щодо захисту населення в рамках відповідних документів, і винесли у зв'язку з цим рекомендації з приводу Криму.

⁴⁰ Висновок щодо того, «чи відповідає конституційним принципам рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Україна, про проведення референдуму про входження до складу Російської Федерації як суб'єкта РФ, або відновлення дії Конституції Республіки Крим 1992 року». Doc CDL-AD(2014)002, рішення № 762/2014 від 21 березня 2014 року.

⁴¹ Резолюція ПАРЄ 1990 (2014) від 10 квітня 2014 р.

⁴² Резолюція ПАРЄ 2231 (2018)

⁴³ Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду, попереднє вивчення ситуації в Україні.

⁴⁴ Застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (Україна проти Російської Федерації).

⁴⁵ Застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (Україна проти Російської Федерації), забезпечувальні заходи, Наказ від 19 квітня 2017 р. І.С.І. Звіти 2017, п. 102.

⁴⁶ Заява № 20958/14

⁴⁷ Заява № 38334/18

⁴⁸ Реєстратор Суду ЄСПЛ 345 (2014) 26.11.2014.

⁴⁹ Постановление Конституционного Суда РФ.

⁵⁰ Комітет ООН з прав людини, Заключні зауваження щодо звіту Російської Федерації (CCPR/C/RUS/CO/7), березень 2015 р.

⁵¹ Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації, Заклучні зауваження (CERD/C/RUS/CO/2324), серпень 2017 р.

⁵² Комітет ООН проти тортур, Заклучні зауваження по Російській Федерації (CAT/C/RUS/CO/6), серпень 2018 р.

“ Рівень політичних репресій,
які були розв’язані у Криму 2014 року,
не зменшився, хоча форми й види
тиску і переслідування змінилися».

ТЕТЯНА РЕВЯКО,

учасниця Місії, представниця Білоруського дому прав людини ім.
Бориса Звозскова

ПРАВОЗАХИСНА МІСІЯ ТРЬОХ ДОМІВ ПРАВ ЛЮДИНИ ДО КРИМУ

Щоб зруйнувати стіну мовчання і задокументувати інформацію про ситуацію з правами людини в Криму з першоджерел, представники Домів прав людини 14-18 вересня 2018 року відвідали Автономну Республіку Крим та місто Севастополь.

У моніторинговій місії взяли участь досвідчені правозахисники з трьох Домів прав людини з Азербайджану, Білорусі і України. Вона сприяє тому, щоб факти порушень прав людини ставали відомими, і надає голос кримчанам.

Для міжнародної правозахисної місії це було можливістю зібрати інформацію безпосередньо та зафіксувати порушення прав людини.